

Samvirke

NR. 11, 1966, 15. JUNI

For 100 år siden stiftedes i Thisted Danmarks første brugsforening. Forsidebilledet viser en af Thistedes hyggelige smågader, og inde i bladet fortælles om dagligliv i byen i 1866 og i dag.

Godt nyt i GRAM MULTI-LINE:

Køleskabet, der også hjælper til, når De dækker bord!

NY

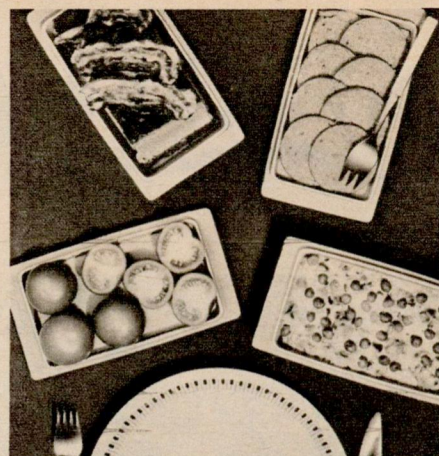

COLDCABINET

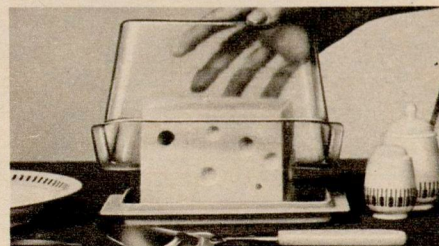
Indretter sig helt efter Deres behov!

Man vælger et COLDCABINET køleskab, når man har brug for køling uden frost – eller som supplement til fryseskab og hjemmefryser. Vælg mellem 2 størrelser, 125 liter og 210 liter. Det rustfri, polerede håndtag i fuld dørhøjde er bekvemt for enhver. Der er magnettætningsliste – blot et let skub, og døren slutter tæt. I døren er der henholdsvis 3 og 6 GRAM MULTI-BOXE (lige til at sætte ind på bordet), beregnet for smør, ost, på-

læg, middagsrester, færdigretter osv. – og der er god plads til flasker af varierende højde og tykkelse. Selve skabet har udtagelige, nylonovertrukne trådhylder med rustfri kantlister. Disse hylder kan i 210 liter modellen indstilles i højden. Afrimningen er fuldautomatisk. Der er automatisk lys, indstillelig flaskeholder og praktisk æg-rist. Skabet har glideskinner, let aftagelige ved sammenbygning. Døren leveres højre- eller venstrehængt efter ønske.

*Nye fordele,
der fortsætter helt ind på Deres bord!*
GRAM MULTI-BOXE er udtagelige – og kan anvendes overalt i skabene, altså også i frostrum. Ideelle til opbevaring af fødevarer. Velguede til direkte servering af smør, leverpostej, pålæg, osv. Kan vendes omkring og anvendes f. eks. som osteklokke.

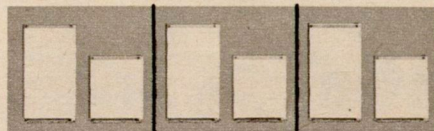

De tætsluttende låg forhindrer, at fødevarerne tørrer ind eller får afsmag. Sparer en stor del indpakningsmateriale som f. eks. aluminiumsfolie og plastposer og gør opvasken mindre.

GRAM MULTI-BOXE
hjælper til, når De dækker bord!

*Begynd med GRAM –
byg videre med GRAM!*

De gør klogt i at vælge COLDCABINET – også fordi dette elegante køleskab indgår i GRAM MULTI-LINE – den helt nye linie i køl og frost, der til enhver tid smidigt tilpasser sig familiens voksende behov.

Coldcabinet   Combicold   Contactfreezer
K 210 - K 125   KF 190-KF 110   FS 145 - FS 80

Forlang den store farvebrochure, der giver Dem alle oplysninger.

Vejl. udsalgspris:

COLDCABINET K 210 - kr. 836,-

COLDCABINET K 125 - kr. 638,-

DER KAN VÆRE MANGE KILO I ET

GRAM

BRØDRENE GRAM A/S - VOJENS

DA GRUNDSTENEN BLEV LAGT

Efterat der fra Nytaar 1866 var holdt en Række Møder i Thisted for at gøre Arbeiderne
 bekendt med Arbejderforeningernes Beskaffenhed og Virksomhed i England, enedes
 en Forsamling af ca. 80 Personer paa et Møde d. 6te Mai 1866 om at begynde ugentlig at
 sammenskyde et Bidrag af 8 a 16 (Skilling) for at danne et Fond, hvormed man til Efteraaret kunde
 begynde et Indkjøb og Udsalg af Livsforbrugsvarer.
 Paa et Møde d. 17. Juni constituerede man sig som Arbejderforening i Thisted med 109 Med-
 lemmer, for største Delen Haandværkere og Dagleiere, og valgte en Bestyrelse, som ved Stemme-
 flerhed kom til at bestaa af:
 Sognepræst Sonne som Formand, enstemmig.
 Toldassistent Albrecht, som Sekretair, do.
 Garver Lindegaard med 45 Stemmer.
 Rebslager Villumsen, 45 do.
 Arbeidsmand Christen Madsen ved Hald med 33 do.
 „ Christen Kastrup „ 27 do.
 „ Christen Kloigaard „ 25 do.
 Alle femme Møder endte med Foreløbig at begynde et Udsalg af Rugbrød.
 H. Chr. Sonne.

DET ER så at sige den danske brugsforeningsbevægelses fødselsattest, man ser herover: en affotografering af den første side i den første forhandlingsprotokol for Thisted Arbejderforening – Danmarks første brugsforening. Den pyntelige håndskrift er stifteren, pastor H. Chr. Sonne's, og man har altså i dette protokollats knappe og præcise ordvalg en virkelig førstehåndsberetning om den historiske begivenhed, hvis hundred-årsminde fejres og højtideligholdes i disse dage. Der står:

Efterat der fra Nytaar 1866 var holdt en Række Møder i Thisted for at gøre Arbeiderne bekendt med Arbejderforeningernes Beskaffenhed og Virksomhed i England, enedes en Forsamling af ca. 80 Personer paa et Møde d. 6te Mai 1866 om at begynde ugentlig at sammenskyde et Bidrag af 8 a 16 (Skilling) for at danne et Fond, hvormed man til Efteraaret kunde begynde et Indkjøb og Udsalg af Livsforbrugsvarer.

Paa et Møde 17. Juni constituerede man sig som Arbejderforening i Thisted med 109 Medlemmer, for største Delen Haandværkere og Dagleiere, og valgte en Bestyrelse, som ved Stemmerflerhed kom til at bestaa af:

Sognepræst Sonne som Formand, enstemmig.

Toldassistent Albrecht, som Sekretair, do.

Garver Lindegaard med 45 Stemmer.

Rebslager Villumsen, 45 do.

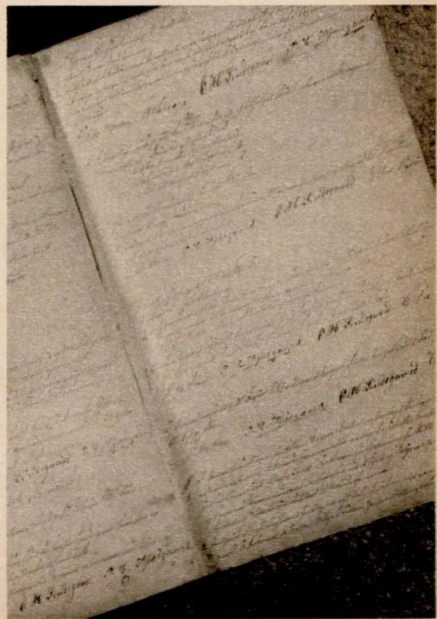
Arbeidsmand Christen Madsen paa Hald med 33 do.

„ Christen Kastrup „ 27 do.

„ Christen Kloigaard „ 25 do.

Ved samme Møde vedtoges foreløbig at begynde et Udsalg af Rugbrød.

Til højre ses i faksimile en af de andre sider i den gamle forhandlingsprotokol, som er et af den danske brugsforeningsbevægelses klenodier.

Fra Thisted til Danmarks Brugsforening

DE PIONERER, der skabte den danske brugsforeningsbevægelse, er forlængst under mulde, men det idégrundlag, de byggede på, er stadig levende. For kun et halvt år siden fremhævede den første danske brugsforeningskongres i indledningen til sin resolution om fremtidens opgaver; at

„forbrugerne under fremtidens konkurrenceforhold har vitale interesser i en effektivt virkende brugsforeningsbevægelse, der bygger på principperne om demokratisk valg af ledelse, om begrænset rente af kapital, om tilbagebetaling af overskud til medlemmerne som dividende samt om forbrugeroplysende virksomhed.“

Det er altsammen principper, som gjaldt for verdens ældste brugsforening i Rochdale i 1844 og for Danmarks ældste i Thisted 1866.

Den Internationale Cooperative Alliance lader for tiden spørgsmålet om kooperationens grundlæggende principper undersøge af en særlig komité, hvis betænkning vil blive behandlet på alliancens næste kongres i Wien til efteråret. Det kan ventes, at man her foruden de 5 nævnte oprindelige principper vil vedtage et nyt, der går ud på, at alle andelsforeninger for at tjene deres medlemmers og deres samfunds interesser bedst muligt bør samarbejde aktivt på enhver praktisk måde med andre andelsforeninger – lokalt, nationalt og internationalt.

DET er ikke tilfældigt, at man således nu vil ophøje *samarbejdets nødvendighed* til et grundlæggende princip for al andelsbevægelse og kooperation. Når vi ser tilbage på den danske brugsforeningsbevægelses historie gennem de 100 år, er der næppe noget træk, der præger udviklingen stærkere end de stadig fortsatte bestræbelser for at gøre samarbejdet indenfor bevægelsen mere og mere omfattende og effektivt. I de første tredive år samlede anstrengelserne sig om at få oprettet en landsomfattende fællesforening for indkøb. Derefter viste det sig hurtigt, at FDB også måtte etablere fælles produktion på en række områder for at stå frit overfor private monopoldannelser.

Med den fornyelse, der udgik fra andelsstævnet i Ryslinge i 1926, blev samarbejdet overført til en række nye funktioner, også udenfor det egentlige handelsforhold mellem brugsforeningerne og FDB. I perioden op til den anden verdenskrig påbegyndtes udgivelsen af det nuværende Samvirke, Andelsskolen oprettedes, og man etablerede revisionstjeneste, arkitektkontor, centrallaboratorium, oplysningsafdeling og andre fælles organer.

Hermed blev jordbunden beredt for det fremstød for et langt mere intimt samarbejde indenfor brugsforeningsbevægelsen, som har kendetegnet årene efter 1950. Disse år har været en materiel fremgangstid uden lige i Danmarks historie, men hvis vi havde ladet fem og syv været lige, er det dog ikke sandsynligt, at brugsforeningerne havde fået deres fulde andel af fremgangen.

Vi ved alle, at landbefolkningen ikke helt har fulgt med i indkomststigningen, og at bortvandringen fra landbrugserhvervet har været meget stor. Derfor har det været vanskeligt for mange land-brugsforeninger at præstere store resultater i denne periode.

Når vi alligevel kan sige, at brugsforeningsbevægelsen som helhed idag står stærkere på det danske marked – og vel også i det øvrige samfunds bevidsthed – end nogen sinde tidligere, skyldes det dels et målbevidst arbejde på at styrke FDB og brugsforeningerne ved nye former for samarbejde og varefordeling og dels den meget stærke ekspansion, som brugsforeningsbevægelsen i byerne under HBs ledelse har præsteret i denne årrække.

Idag er over halvdelen af brugsforeningernes samlede medlemskreds medlemmer af byforeninger, og i 1965 blev for første gang byforeningernes butiksvareomsætning af samme størrelse som landforeningernes, nemlig ca. 1100 mill. kr. Herudover havde landforeningerne en grovvareomsætning på ca. 400 mill. kr. Den koncentrationsbevægelse i byforeningerne, som begyndte med HBs dannelse i 1916, har i de sidste år bredt sig ud over landet ved en sammenslutning mellem HB og 35 provinsbyforeninger.

DERIMOD er der endnu ikke sket væsentlige ændringer i landforeningernes foreningsmæssige struktur. Det er meget få lokale sammenslutninger, som hidtil er blevet virkeliggjort. Det betyder ikke, at den lokale forening idag er sig selv nok som for 70 eller blot for 15 år siden. På få år er der skabt revolutionerende nye samarbejdsformer i brugsforeningsbevægelsen. En række arbejdsopgaver har med fordel kunnet overdrages til centrale organer:

* Vi fik med Esbjerg-systemet i 1953 begyndelsen til en fastere form for ordref afgivning, udkørsel, fakturering o.s.v., som er gjort stadig mere effektivt med udnyttelsen af de nye centralafdelinger. Den syvende og sidste af disse centralafdelinger bliver indviet nu til sommer i Aalborg.

* I de nærmeste år vil elektronhjernen for alvor holde sit indtog i brugsforeningsbevægelsen og vil betyde praktisk løsning af en række nye samarbejdsopgaver.

Ved festmødet forud for FDBs jubilæumsgeneralfor-samling den 24. maj sluttede formanden, professor P. Nyboe Andersen talerrækken med nedenstående status over de nutidsresultater og de fremtidsløfter, som de forudgående hundrede år har skabt grundlaget for.

* Oprettelsen af regnskabscentralerne, som idag betjener de to trediedele af alle brugsforeninger, er et stort skridt i retning af centralisering af et arbejde, der egner sig til at blive klaret af maskiner.

* Konsulenttjenesten er blevet af uvurderlig betydning for udnyttelsen af de muligheder for etablering af moderne butikker, der spiller en så afgørende rolle for hele brugsforeningsbevægelsens fremtidige placering på det danske marked.

* I fjor afsluttedes den systematiske gennemgang af lokale investeringsmuligheder, som går under navnet Landsanalysen.

* Brugsforeningernes Garanti- og Lånefond har virket i 10 år og ydet lån eller garanti for lokale lån til en række nyttige investeringer landet over.

* Og i tilfælde, hvor den lokale forening ikke selv kan bære den risiko, der er forbundet med et mere omfattende nybyggeri, er der mulighed for, at FDB kan finansiere byggeriet og udleje til brugsforeningen under en særlig samarbejdsaftale.

Vi kan sige, at brugsforeningsfolks vågne indstilling til nye investeringsmuligheder, det systematiske arbejde fra konsulenttjenestens side og samarbejdet om finansieringen tilsammen har sikret, at brugsforeningsbevægelsen i dag har en meget stor andel af samtlige supermarkeder og dobbelt-supermarkeder, der hidtil er opført i Danmark.

KB-hallen var fyldt til sidste plads ved festmødet i anledning af brugsforeningsbevægelsens 100 års jubilæum. På billedet herover ses i første række fra ven-

Som det sidste skud på samarbejdets stærke og vidtforgreneede stamme vil jeg nævne *den frivillige kæde*. Den blev startet for 1½ år siden og har allerede tilslutning fra over halvdelen af samtlige brugsforeninger. Den vil betyde en effektivisering af vort fælles arbejde for forbrugerne og vil bringe de deltagende foreninger en række af de fordele, som man har i en egentlig kæde.

Alligevel er der grund til at tro, at samarbejdet heller ikke i den frivillige kæde har fundet en form, der vil bestå for bestandig. Det er sandsynligt, at vi under den videre udvikling i samfundet vil kunne opnå endnu større fordele for vore medlemmer og for alle forbrugere, *hvis vi smelter sammen i en egentlig kæde i form af den Danmarks Brugsforening, der er opstillet som vort fremtidsmål.*

For et halvt år siden holdt vi den første danske brugsforeningskongres, hvor 400 repræsentanter for brugsforeningernes medlemskreds i by og på land i tre dage drøftede bevægelsens fremtidige udvikling. Kongressen henstillede til brugsforeningerne at betragte Danmarks Brugsforening som målet for bevægelsens fremtidige opbygning og besluttede, at FDB bør udarbejde en organisationsplan for en kommende Danmarks Brugsforening med det sigte at give en sådan landsomfattende forening størst mulig økonomisk effektivitet og samtidig sikre dens demokratiske ledelse.

Der er således grund til at tro, at de store forandringer i brugsforeningsbevægelsens struktur, som er sket i de senere år, vil fortsætte fremover.

I MIDLERTID er det ikke blot de foreningsmæssige former for vor virksomhed, der er undergivet forvandlingens lov. Det gælder også virksomhedens indhold, formålet med vort arbejde og de opgaver, vi søger at løse. De ældste brugsforeninger blev dannet for at forbedre fattige befolkningsgruppers materielle og sociale vilkår gennem et frit samvirke. En sådan indsats af social karakter er stadig meget påkrævet ude i den store verden, hvor de

tre fjerdedele af jordens befolkning lever i fattigdom. Her har tanken om et samarbejde på andelsbevægelsens grundlag kun få steder for alvor slået rod.

Danske brugsforeningsfolk, som igennem 100 år har draget fordel af denne samarbejdsform, har idag en naturlig pligt til at være med i arbejdet for at sprede tanken om selvhjælp gennem et demokratisk økonomisk samarbejde ud til de lande, hvis befolkning idag er mere fattige end håndværkere og daglejere i Thisted for 100 år siden.

MEN hvad med vor egen fremtid? Har vi opgaver at løse til gavn for Danmarks kommende forbrugere? Herom kan der ikke være tvivl. Det er af stor betydning *at have en slagkraftig brugsforeningsbevægelse til at fremme konkurrencens dynamik i detailhandelen.* Forbrugerne kan føle en særlig sikkerhed for, at deres interesser varetages, når forbrugerejede virksomheder spiller en væsentlig rolle både i handel og produktion. Og det gør de i Danmark, hvor brugsforeningerne idag betjener 700.000 familier og vil betjene endnu flere i fremtiden.

Som faktor i fremtidens samfund er det også et led i vor målsætning *at udøve en forbrugeroplysende virksomhed.* Jeg tror, dette vil få stigende betydning fremover. Vi har nået meget i retning af materiel velstand i vore dage, men *det er ikke ligegyldigt, hvordan man bruger denne velstand.* Vi må gøre os klart, at vi gennem vort forbrug i videste forstand og gennem anvendelsen af vor fritid ikke blot påvirker vor ydre tilværelse, men også former vor menneskelige udvikling.

Vi opdrages og omformes på godt og ondt gennem den måde, vi anvender vor indkomst på. Jo større indkomst vi får, og jo flere muligheder vi har for at vælge, desto større ansvar får vi også for, at denne opdragelse og omformning bliver i positiv retning.

Producenterne skal nok sørge for at fortælle forbrugerne om den moderne tekniks mangfoldige frembringelser, og vi må erkende, at en vis ensretning af vort køb er en nødvendig forudsætning for, at man til fulde

kan udnytte de stordriftsfordele, som den moderne teknik giver mulighed for i produktion og varefordeling.

IKKE desto mindre er det vigtigt, at forbrugerne ikke er et værgeløst bytte for den massepåvirkning, de udsættes for gennem reklame og andet salgsarbejde. Det er helt nødvendigt for vor menneskelige udvikling, at hver enkelt af os selv tager aktiv stilling til brugen af vor velstand. Efterhånden som arbejdslivets byrder formindskes, bør der også blive tid og interesse tilovers for den stadigt mere krævende side af vor tilværelse, som består i at vælge rigtigt i vort forbrug og i vor fritidsanvendelse.

Jeg tror, at det bliver en af de væsentligste opgaver i den næste menneskealder at opdrage os til gode forbrugere. Ikke blot i dette begrebs traditionelle forstand, hvor det gælder at veje pris mod kvalitet i det daglige indkøb, men også i en videre betydning, der vedrører forståelsen af de goder, vi kan opnå gennem vor nyvundne velstand.

Jeg håber og tror, at brugsforeningsbevægelsen vil gå aktivt ind i et forbrugeroplysende arbejde af denne mere vidtspændende karakter, og jeg tror, at de enkle principper, der ligger til grund for vort virke, er et egnet grundlag også for en sådan indsats i fremtiden.

I VIRKELIGHEDEN er det noget af et mirakel, at den samarbejdsform, man fandt frem til i Rochdale 1844 og i Thisted 1866, stadig er et fuldt anvendeligt grundlag for en omfattende økonomisk virksomhed. Det kan kun forklares ved, at disse enkle principper om adgang for alle til medlemskab, om valg af ledelse ved almindelig stemmeret, om kapitalens begrænsede forretning og medlemmernes betjening som målet, bygger på helt grundlæggende og livsnære menneskelige behov.

Derfor kan vi idag bringe vor tak til dem, der skabte grundlaget og gjorde arbejdet gennem de 100 år, og samtidig bekende vor tro på, at de også har givet os god frugt ind i fremtiden.

stre formanden for FDBs repræsentantskab, Knud Povlsen, derefter fru Nyboe Andersen og mellem dem udd. Chr. M. Petersen, Ryslinge. Derefter statsminister

J. O. Krag, førstedirektør Ebbe Groes, handelsminister Lars P. Jensen, fru Lis Groes, dir. F. Metzloff, dir. Kaj Nielsen, HB, magister Preben Dollerup, FDBs for-

mand, professor P. Nyboe Andersen, bestyrelsesmedlemmerne gdr. Søren Rasmussen, Jorløse, gdr. Akse Svendsgaard, Tim, dir. Poul Petersen, København, og yderst til højre forstander Arnfred, Askov.

Brugsforeningsbevægelsen i Mands Minde

Ved festmødet forud for FDBs jubilæumsgeneralforsamling den 24. maj talte mag. art. Preben Dollerup og højskoleforstander J. Th. Arnfred om henholdsvis brugsforeningernes bevægede udviklingshistorie i de første 30 år, og om brugsforeningsbevægelsen i mands minde. Tiden op til FDBs start i 1896 er allerede beskrevet i en artikelserie i Samvirke. I Arnfreds foredrag, som gengives her blev linjerne trukket op for FDBs og brugsforeningernes virke fra århundredskiftet frem til Frederik Nielsens periode som førstedirektør

I DEN FØRSTE menneskealder af 100-året fandt de enkelte hjem sammen om indkøb af livsfornødenheder og driftsmidler. De enkelte brugsforeninger ligesom udkrystalliserede sig stedvis udover landet, som et vidnesbyrd om, at der både var behov for og vilje til denne nye samarbejdsform.

Oprettelsen af nye foreninger fortsatte – endda med stigende hast – men det særlige ved den mellemste periode af brugsforeningernes historie er, at da blev samarbejdet mellem de enkelte foreninger gennemført med Severin Jørgensen som den utrættelige banebryder. De lidt famlende begyndelser både på Sjælland og i Jylland førte for 70 år siden endelig til dannelsen af FDB.

I den første periode var modstanderne især de højreorienterede købmænd. I den anden lagde man sig ud med grossererne og især med de truster og fabriksvirksomheder, der stræbte efter en monopolstilling på det danske marked.

FDB fulgte det sunde princip kun at skride til oprettelsen af egne fabrikker, hvis truster og prisaftaler gav brugsforeningerne urimeligt dårlige kår i konkurrencen. Det begyndte beskedent med købet af tobaksfabrikken i Esbjerg i 1902. Man tog i det hele forsigtigt på tingene. Da der ved århundredskiftet var udsigt til vanskeligheder med chokoladefabrikkerne, ville Severin Jørgensen for alle tilfældes skyld sikre sig en brugt chokolademaskine, der skulle koste 200 kr. I den anledning påtalte man i bestyrelsen ledelsens dumdristighed.

Det var naturligvis FDBs opgave at bekæmpe trusterne. Severin Jørgensen gik heller ikke udenom. Kampen kom og blev hård, men ikke just festlig. De to mest markante sammenstød var „Petroleumskampen“ og „Cementsagen“.

I 1903 tilbød „Standard Oil“ eller datterselskabet: „Det danske Petroleums-aktieselskab (DDPA) at nedlægge tanke ved alle brugsforeninger – naturligvis mod købeligt. Severin Jørgensen frarådede. Det var naturligvis udmærket med olietankene – petroleum var jo hovedvaren dengang – men for at stå frit burde brugsforeningerne selv købe dem, og det var bedre, mente han, at foreningerne bandt sig med købeligt i FDB i tre år. At trusten lovede at sælge til konkurrencedygtige priser var jo

ikke videre betryggende, da målet så åbenbart var at beherske det danske marked fuldstændigt. Direktøren for DDPA kom med så grove personlige beskyldninger mod Severin Jørgensen, at han offentligt måtte give ham en undskyldning.

Men mere end direktørens injurier smertede det Severin Jørgensen, at brugsforeningsfolkene også kritiserede ham. Man frabad sig FDBs faderlige omsorg og henstillede, at FDB passede sit, så skulle brugsforeningerne nok passe deres og selv bestemme, hvor og hvordan de ville købe deres varer. 55 artikler i *Andelsbladet* vidner om, hvor stærkt denne sag satte sindene i bevægelse.

Kampen endte uafgjort. DDPA blev ikke – som tilsigtet – enerådende på det danske marked, men det var ikke brugsforeningernes skyld. Årsagen var, at andre verdensfirmaer i branchen fik fodfæste her i landet. Og brugsforeningerne, der ikke kunne holde sammen, fik ikke spørgsmålet om brændselsolierne løst, og det har de iøvrigt – trods en nu lovende begyndelse – stadig ikke fået.

CEMENTSAGEN blev et mere åbenbart nederlag – i første omgang i alt fald. FDB afsluttede i 1910 en kontrakt om levering af cement med „De danske Cementfabrikker“, der var sammensluttede i en trust. Prisen var rimelig, og FDB skulle have rabat i forhold til købet, men lovede til gengæld ikke selv at oprette eller støtte oprettelsen af en konkurrerende fabrik i fem år.

Året efter blev cementprisen sat op med 50 øre pr. tønde med den begrundelse, at overprisen skulle henlægges til et fond til imødegåelse af tab ved en kommende priskrig. Dette vakte voldsomt røre – ikke fordi prisstigningen betød så meget, men fordi man fandt det utåleligt, at forbrugere skulle tvinges til selv at modarbejde en sund konkurrence.

Nu kom der fart i ønskerne om en „Andels-cementfabrik“. *And. Nielsen*, Svejstrup Østergård, gik i spidsen. Fabrikken blev bygget, og brugsforeningerne købte naturligvis cementen fra den nye fabrik.

Så anlagde trusten sag mod FDB, fordi den hævdede, at FDB var ansvarlig for brugsforeningernes køb, og vandt sagen både ved landsret og højesteret. Højesteret nedsatte dog erstatningssummen og ophævede omkostningerne ved begge retter. Men da erstatningen stod i forhold til andelscementfabrikens produktion,

måtte FDB holde fabrikken skadesløs for at ligge stille, indtil femårs perioden var udløbet. Sagen tog hårdt på Severin Jørgensen, fordi han igen blev kritiseret af sine egne, og fordi han måtte indrømme, at han og hans medarbejdere ikke havde magtet det diplomatiske spil overfor trustens mere drevne folk.

ER DET rigtigt at dvæle ved nederlagene ved et festligt jubilæum. Ja, det er i alt fald rigtigt at mindes, hvad det koster at være banebryder for nye tanker, selvom de er nok så værdifulde.

På en måde synes jeg, at jeg altid har kendt Severin Jørgensen, fordi min far beundrede ham og altid havde så meget at fortælle, når han kom hjem fra fællesforeningens generalforsamling. Hvad var hemmeligheden ved denne mand, der var så skrøbelig, at han hverken kunne blive landmand eller håndværker – ikke engang urmager, som han forsøgte – og dog ejede en vilje og en energi som få. Han var sparsommelig og nøjeregnende indtil smålighed og ejede dog en fantasi og et storsyn, så landets største en gros forretning groede op under hans ledelse.

Personligt mødte jeg ham først, da han var en gammel mand og sad stille og lyttende ved FDBs bestyrelsesmøder og fangede een ind med sine milde øjne. Hans styrke var – med et kierkegaardsk udtryk – at ville ét, og det, han ville, var en sag, der var større end ham selv. Det, der var Severin Jørgensen, var en urokkelig tro på, at skal fattigdom, nød og uret overvindes, må det ske ved samarbejde og ikke ved indbyrdes kamp, selvom kampen kaldes konkurrence. Han troede på, at gennem dette samarbejde kaldtes der på de værdifuldeste menneskelige karakteregenskaber, så sandt som mennesket først bliver til ved at opdage medmennesket.

DET ER egentlig urigtigt kun at nævne enkelte navne. Et folkeligt demokratisk samarbejde bæres jo af de mange, og alle har betydning, men de enkelte, der nævnes, må så tjene som symboler på det, man i fællesskab ville.

Severin Jørgensens efterfølger i direktørstolen var i mange måder hans modsætning. *Laurits Broberg* var en førerskikkelse også i det ydre, og han ejede den myndighed, som en stærk personlighed udover, der selv føler sig forpligtet af det, der har grebet hans sind, og Broberg var grebet af andelstanken. I de næsten 30 år, han var formand i bestyrelsen, foregik der en stærk vækst indenfor FDB. Det samlede antal ansatte var, da Broberg trådte til, knapt 700, og da han trådte tilbage over 4000.

L. Broberg styrede FDB med fast hånd på rattet, indtil han døde 78 år gammel. Vi yngre syntes vel nok, at han i de sidste år var mere tilbøjelig til at træde på bremsen end på speederen, men vi respekterede hans ranke personlighed og holdt af hans usnobbende væsen og den bundne varme, der lå bag hans noget barske fremtræden.

Det var vemodigt, at Severin Jørgensens sidste oplevelse som andelsmand var andelsbankens sammenbrud. Han sad i dens bestyrelse og han kunne ikke forstå, at mælkeeksporten kunne unddrage sig sine forpligtelser, og at mejeribruget ville lade banken i stikken. Tilsidst foreslog han, at alle andelselskaber i fællesskab skulle overtage banken, garantere indlånerne deres penge og føre banken videre.

Jeg husker vor sidste samtale. Den gamle mand græd. „Det må ikke ske,“ „det må ikke ske.“ Jeg kunne ikke trøste ham. Tilliden var borte, likvidationen uundgåelig.

Så håbede han, at en ny andelsbank snart ville rejse sig. Ja, det ville vi prøve, men dengang måtte man regne med, at det i bedste fald ville tage mange år. Det gik bedre end ventet. Ved andelskongressen i Aarhus i 1932 blev det vedtaget at udvide andelskapitalen i Dansk Andels- og Folkebank med 10 mill. kr. som tegnedes af de store andelsorganisationer. Dermed var bankens fremtid sikret.

DET HÆNDER, at en læge overfor en sløvet eller deprimeret patient må ordinere en chokkur. Det er smerteligt, men kan være helsebringende. Andelsbankens lukning var et chok for andelsfolket.

Den første reaktion var *andelsstævnet* på Ryslinge højskole i 1926. Det lød i velkomst-talen: Vi er stævnet sammen, fordi andelsbevægelsen for tiden er ude i ulykke, fordi modstanderne er særlig kampivrige, og fordi bevægelsens venner også nu begynder at tale om „de ringe dage“. Talen sluttede med ordene: Nu er det os, der må bære ansvaret, men brænder den ild i os, der brændte i vore fædre, og ejer vi det syn, der bar dem, så – selvom verdenskonjunkturerne er vanskelige, fejlgreb og svigten har fundet sted – er der alligevel ingen grund til at tale om „de ringe dage“.

I barske tider vokser plantens rodnet, så væksten kan blive så meget stærkere, når luften atter bliver lunere. Andelsbevægelse er demokrati på økonomisk område, og demokrati kræver de mange enkeltes forståelse og ansvarfølelse. Det var klart, at der måtte et langt mere dybtgående oplysningsarbejde til, om det atter skulle gå trygt fremad.

Andelsskolen blev oprettet med skolemanden og andelsmanden *L. A. Godsk* som formand. Skolens virkefelt blev mere begrænset end oprindeligt påtænkt, men ikke mindre betydningsfuld. Brugsforenings-Bladet udkom med Axelsen-Drejer som den kyndige redaktør. Lidt senere blev oplysningsudvalg oprettet både ved hovedkvarteret og ude i kredsene.

I EN LANG årrække deltog tre direktører i bestyrelsens møder: Den stillfærdige „finansminister“ *Chr. Petersen*, den livlige *Chr. Larsen* fra Viby-fabrikkerne og chefen for handelsafdelingerne *Frederik Nielsen*, der senere, som første-direktør, blev den eneste repræsentant for direktionen ved bestyrelsesmøderne.

I en menneskealder var *Frederik Nielsen* den centrale skikkelse og inspirerende kraft i FDBs indre udvikling og ydre vækst. Højt uddannede teknikere blev knyttet til virksomheden, og de bragte FDBs fabrikker frem i forreste linie. Centrallaboratoriet kontrollerede varernes kvalitet, men deres udseende skulle også være tilfredsstillende. Bedre brugsting kom på markedet. Heller ikke de møbler, FDB handlede med, var *Frederik Nielsen* tilfreds med. Han bad arkitekt *Børge Mogensen* lave nogle bedre, og det gjorde han. Arkitektkontoret under *Michaelsens* ledelse blev en meget betydningsfuld indsats, der førte til, at ikke blot FDBs eget byggeri, men brugsforenings-butikkerne ud over landet blev forbilledlige.

Når FDB i dag ikke blot er en stor og anset forretning, men en institution, der har sit eget ansigt, og som kan se tilbage på en betydende indsats i vor folkelige kultur, så har *Frederik Nielsen*, der selv havde sin rod i gammel bondekultur, sin væsentlige andel deri.

Frederik Nielsen var et sjældent menneske, levende, elskelig og ydmyg. En grosserer, der har forretningsforbindelse med FDB, fortalte mig forleden, at han savnede *Frederik Nielsen* så meget. Han glædede sig altid til at komme ud til *Frederik Nielsen* – ikke just for at af-

slutte en handel, men for at møde et menneske, han beundrede, og som det var en oplevelse at få en samtale med.

Det mest betydningsfulde for FDB var dog nok alligevel, at *Frederik Nielsen* havde stor evne til at finde de rette medarbejdere, og havde den for en leder så afgørende indstilling, at han ikke var bange for at knytte folk til virksomheden, der var dygtigere end ham selv.

DEN VURDERING, der kan udtrykkes i tal, lader vi her ligge, men vi prøver i stedet at spørge: Hvad var det, mellem-generationens mænd ville, og hvilket syn bar dem? Det er sjældent, at de ledende mænd har udtalt sig om bevægelsens egentlige sigte. Ved generalforsamlingerne holdt man sig helst til de foreliggende sager. *Severin Jørgensen* er en undtagelse. Han kan skrive: Andelsbevægelsen har en langt højere og vigtigere formål end at øge befolkningens økonomiske velvære. Dens betydningsfuldeste formål er at gøre andelsforeningernes medlemmer til dygtigere, selvstændigere og fremfor alt bedre mennesker.

Nu er vi bange for de stærke ord, der let kan virke som dækningsløse checks. Men meningen er jo ikke, at der ved siden af det praktiske daglige arbejde findes visse høje idealer, som man bør tale om ved festlige lejligheder. Nej, det ideelle, der måtte være, ligger i det daglige – i selve bevægelsens væsen. Det ligger i den frie menneskeværdige samarbejdsform, hvor man kan hjælpe hinanden og glæde sig over, at alle kan være med. Hvor den lille forbruger har samme vilkår og samme indflydelse som den store. Hvor det er så klart, at det gælder at tænke – ikke blot i penge, i varer, i effektivitet – men at tænke i mennesker. Andelsbevægelsen er ikke i sig selv et mål, men kun et middel – et middel til at skabe en atmosfære og samfundsforhold, hvori mennesker kan trives. Og bevægelsens sundhed afhænger af, at dette sigte ikke glemmes under rationaliseringskravets hårde pres.

Det gælder stadig, hvad den franske andelsmand og nationaløkonom *Charles Gide* sagde: Andelsmanden må styre efter stjernerne, men se, hvor han sætter sin fod.

sagt i al fortrolighed

Mit firma er moderne - nu bliver vores løn sat ind på bankkonto.

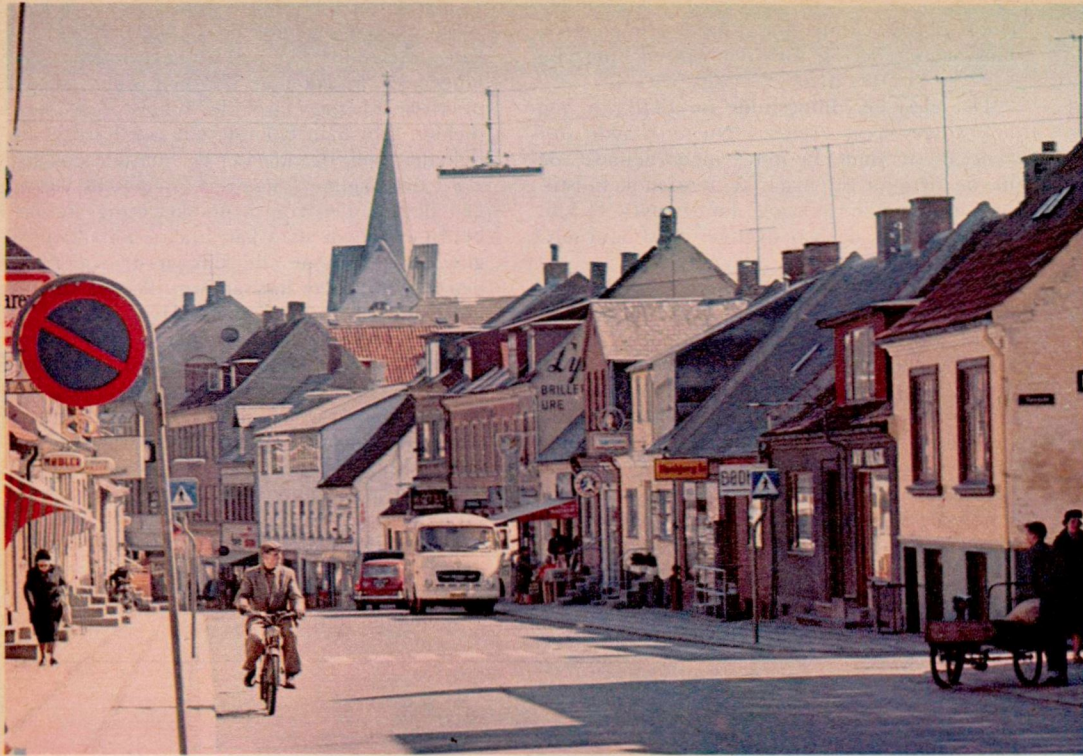
Det er en stor fordel. Jeg hæver til de faste udgifter og får rente af de penge, jeg lader blive stående i banken.

Jeg har selv bestemt, hvilken bank jeg vil bruge, og jeg valgte Andelsbanken, for der bliver man godt behandlet.

**Gør ligesom jeg - tal LØNKONTO med
ANDELSBANKEN**

230 afdelinger og kontorer

Entreprenørmaskiner er ved at fjerne rester af den store købmandsgård, hvor I. P. Jacobsen havde sit barndomshjem, og hvor FDB senere i en lang årrække havde en af sine provinsafdelinger.

Havnen i Thisted blev først anlagt 1840 og er en blanding af fiskekutteres og skuders hyggelige tilholdssted og en moderne industrihavn. Den høje bygning i baggrunden er andelsfoderstofforeningens silo.

I billedrækken øverst ses helt til venstre et gadebillede fra Thisted med de lave huse, der flokker sig omkring kirken. På det næste billede ses pastor Sonnes buste uden for Arbejderforeningens bygning. Over teksten her ser man et interiør fra Thisted Bibliotek med tre af Jens Søndergaards store billeder fra Limfjords-egnen. Biblioteket blev, som det fortælles i teksten, grundlagt på bl. a. Arbejderforeningens bogsamling. Helt til højre føres en hyggelig snak over hegnet i Arbejderforeningens Småhaver, som også blev oprettet på pastor Sonnes initiativ. Billedet til venstre for teksten her viser Thisted fra strand-siden, der har bevaret ikke så lidt af det lille fiskerlejes idyl.

THISTED-hvor det begyndte

Af Thisted's omegnsbyer er Hanstholm den mest bekendte, bl. a. på grund af det meget omdiskuterede havnebyggeri. Endnu er fiskerne dog henvist til at hale deres kuttere op på stranden efter endt fiskeri.

EN ARRIG motorhvæsen; et mægtigt brag, og en sky af støv og kalkpuds står i vejret. Endnu en mur i en af Thistedes navnkundige bygninger må opgive ævret over for en ufølsom bulldozer, der lader hånt om, at i denne bygning havde digteren I. P. Jacobsen sin barndom – og sluttede sit korte liv.

Den blev opført af I. P. Jacobsens far som købmandsgård og handelshus få år efter, at Thisted i 1840 havde fået en egentlig havn. Fra vinduerne kunne den lille I. P. Jacobsen se ud over Limfjorden og følge skibenes færden, og da han dødsmerket af tuberkulose vendte tilbage til fødebyen, byggede faderen til ham et lille lysthus i haven foran huset. Her skrev digteren blandt andet „Niels Lyhne“, mens livet langsomt ebbede ud.

Lysthuset og en bid af haven eksisterer stadig. Men for-

længst har hovedvejen skåret sig ind mellem den gamle købmandsgård og haven. Og til den anden side – mod fjorden – har rejst sig et virvar af bygninger, skure og oplagspladser, således at den lille havestump er forvandlet til et mørkt indelukke, som mest af alt minder om et glemt gravsted. Pietetsfølelse har vel frelst haven og det pauvre lysthus fra at blive parkeringsplads eller noget andet prosaisk – men stedets poesi er borte.

I 1915 blev den gamle købmandsgård købt af FDB, der i et langt spand af år her havde en af sine driftige provinsafdelinger, indtil det nye net af centralafdelinger gjorde det gamle overflødigt; bygningen solgtes, og på tomten skal nu bygges hotel.

Andre kendte navne end I. P. Jacobsens er knyttet til Thisted. Forfatteren og geografen Malte Conrad Bruun

blev født her i 1775; højskolemanden *Cresten Kold* i 1816, og af personer fra var tid kan nævnes, at billedhuggeren *Johan Galster* også stammer fra Thisted.

Og så var det som bekendt her, at „høkerpræsten“, pastor *Hans Chr. Sonne* stiftede Danmarks første brugsforening. Det var søndag den 17. juni 1866, at stiftelsen fandt sted. Det kan ikke påstås, at man i byen havde øjnene åbne for, hvilken vidtrækkende betydning dette skulle få – ikke efter byens avis at dømme, i hvert fald.

SLÅR man op i „Thisted Amtsavis – Nyheds- og Avertissementstidende“ for mandag

den 18. juni 1866 – dagen efter brugsforeningens stiftelse – vil man forgæves lede efter en omtale. Derimod får man et godt indtryk af, hvor afsondret byen var dengang. Således fortæller bladet i en notits, at valgmænd fra det nordlige Thy, der skal deltage i det indirekte landstingsvalg i Skive den førstkomende fredag, må befordres med en lejet damper til Struer, hvorfra rejsen så går med jernbanen til Skive. Det er en tur, som frem og tilbage vil tage 3-4 dage.

Karakteristisk for den tids politiske spænding er det, at det konservative – i dag ikke længere eksisterende – blad benytter lejlig-

heden til at advare valgmændene mod de falske venstremænds lokkende tale og ledsager denne advarsel med påstanden, at en række ledende venstre-politikere „benytter sin politiske kredit til at skaffe sig indbringende levestof“!

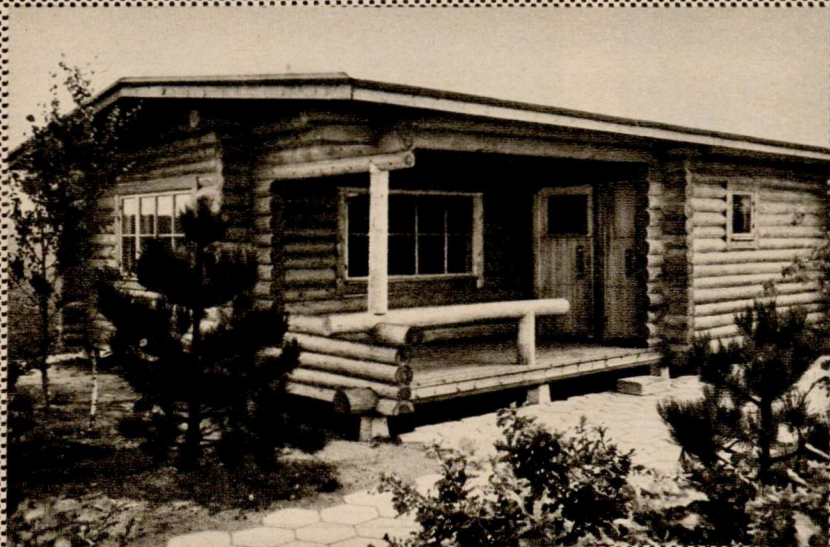
Bladet er iøvrigt denne dag optaget af de præjsisk-østrigske stridighed, der er ved at slå over i åben krig, og af at den svenske konge har fået en ondartet halssygdom. Herhjemme fra kan bladet fortælle, at maj har været ualmindelig kold og sat såvel korn- som græsmarker langt tilbage, og at den skadelige „landmåler“-larve truer frugthøsten. Fra Thisted by fortælles, at en købmand har siddet arresteret, sigtet for assurancesvig. Retten har nu fundet ham fri for videre tiltale at være. Dog skal han udrede de med hans arrest og sagen iøvrigt forbundne omkostninger. Og vil han have sin forsikring udbetalt, må han anlægge sag mod forsikringselskabet. Jo, der blev ikke alene taget hårdt på lovovertrædere dengang – det kunne sanelig også være en alvorlig sag at være uskyldig!

Tiderne var i det hele taget barske. Bladet fortæller, at en tjenestedreng på egnen har hængt sig. For at forebygge mistanke tilføjer bladet, at pladsen var der ikke noget i vejen med; den var han endog *meget* glad for... Hvad motivet så ellers kan have været for den ulykkelige drengs handling, er bladet ikke i stand til at efterforske.

Tilværelsens bagsider kan også aflæses i avisens annoncer. Bajersk øl averteres til 6 skilling per halvflaske – men et rugbrød koster 26 skilling (det var mod de høje rugbrødspriser, at Arbejderforeningen i første omgang satte ind!); noget, der kalder sig Skandinavisk Hovedkontor, har øjnet chancer i den udvandringsbølge, der – som en følge af den udbredte utryghed – går over landet, og kontoret anbefaler sig varmt til alle, der vil rejse til Amerika. Og sundhedskommissionen i Thisted indskræper, at på grund af kolerafarens skal byens indvånere flittigt feje og udskylle rendestene og gader, ligesom udkørsel af gødning kun må finde sted om natten...

MAN aner her lidt af den baggrund, på hvilken Thisted Arbejderforening opstod og blev en værdifuld støtte for mange småkårshjem. Så opmuntret blev foreningen af sine første resultater, at den få måneder efter åbningen i 1866 kunne købe eget hus – det, hvor foreningen den dag i dag har sit store, velindrettede supermarked; kun få skridt fra torvet ved foden af Thistedes store, hvide kirke.

Torvet er byens centrale plads. Her skuer den fjerbusk-smykkede Christian den Niende ud over staden med byens rådhus – i en slags

TAXOLEUM

beskytter og forskønner Deres træværk

TAXOLEUM: Effektiv beskyttelse mod råd og svamp

TAXOLEUM: Enkel behandling med ét middel

TAXOLEUM: En påstrygning normalt tilstrækkelig

TAXOLEUM: Billig beskyttelse af alt træværk

TAXOLEUM: Lysebrun, mellebrun, mørkebrun og sort

TAXOLEUM: Fås i BRUGSEN

KØBENHAVN (01) * 11 12 13
HOLBÆK (03) 435* 1213
AARHUS (061) * 6 11 11

A/sHOTACO

moderniseret Rosenborg-stil – ved sin venstre side. Majestætens udstrakte hånd viser vej til rådhusets offentlige toiletter i en kassematagtig sidebygning. Den trængende stilles her over for et intrikat problem: der er tre døre; på de to står ingen ting, på den tredje står „Arrest“. Og man fyldes af frygt for, at en fejlvurdering af de to navnløse døre uvægerligt vil bringe én ind gennem den tredje.

Kirken er et pompøst bygningsværk – et minde om den tid, da bisperne på Børglum kloster havde bispegård i Thisted, og byen havde latinskole. Denne blev nedlagt i 1739, og først i den senere tid fik byen påny gymnasium. Derfor måtte *Jørgen Stein* – hovedpersonen i *Jacob Paludans* berømte roman – rejse til Ålborg, da han som en af „årgangen, der måtte snuble i starten“ skulle have studentereksamen.

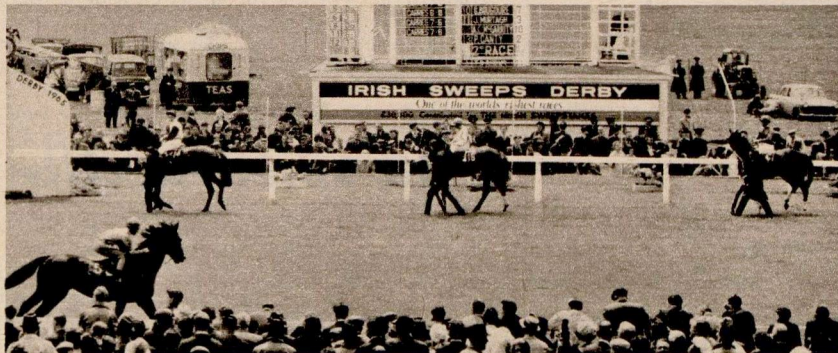
Jørgen Stein voksede op i Thistedes statelige *amtmandsgård*. I romanen aner man en tilværelse her, som ligger fjernt fra godt-folks. Og dog har amtmænd i Thisted været befolkningen meget nær.

Amtmand *von Nutzhorn* stillede sig således – som tidligere omtalt i *Samvirke* – side om side med pastor Sonne, da Arbejderforeningen blev stiftet. Og da han to år efter udnævntes til justitsminister, gjorde Arbejderforeningen ham til sit første æresmedlem. Hans efterfølger, amtmænd *Unsgaard* fortsatte, hvor forgængeren slap og var umiddelbart efter overtagelsen af sit nye embede med til at realisere Arbejderforeningens plan om at oprette en læsestue og et bibliotek. Begge dele indgik i grundlaget for byens bibliotek, der blev oprettet 1918-19, og bøger fra Arbejderforeningens oprindelige samling findes stadig her.

Et andet af Arbejderforeningens sideskud, som skyldtes Sonnes initiativ, lever også i bedste velgående: *Arbejderforeningens Småhaver*. Ved Nørreallé ligger de, ialt cirka 80, som en lille oase – efterhånden helt omkranset af byen. Her findes hvile og hentes sundhed. Samt en sådan rigdom af grøntsager og blomster, at haverne har fået tilnavnet „Ama-ger“.

THISTED i dag er måske ikke præget af en eksplosiv udvikling, som det kendes fra andre byer, men den vokser jævnt og støt og har i dag omkring 10.000 indbyggere (mod 2.500 i 1866). Der var dem i byen, som frygtede, at den kommende *Hanstholm havn* skulle blive en alvorlig konkurrent, men nu går troen snarere i den retning, at denne havn og den planlagte ferieby ved det store Hanstholm-reservat vil være med til at gøre omverdenen opmærksom på Thys mange seværdigheder og storslåede skønhed, således at både ny industri på egnen og øget turiststrøm vil give Thys hovedstad en opblomstring.

Sweet Dublin

den irske tobakstype...

Heste, væddeløb og spil er en lidenskab i Irland, og flottere fuld-blods ser man ikke magen til mange steder i verden. Der er væddeløbssæson det meste af året, så bookmakerne har travlt, navnlig ved det irske derby, løbet med den største præmiesum i Europa.

mild, sød – med herlig smag og duft...

Det er et rigtigt mandfolkeli, der leves i Irland, med hestevæddeløb, laksefiskeri og jagt i den pragtfulde natur – og hvad der ikke vejer mindst til: den hyggelige kaminpassiar bagefter ved et glas irsk whiskey og et stop af den herlige irske tobak.

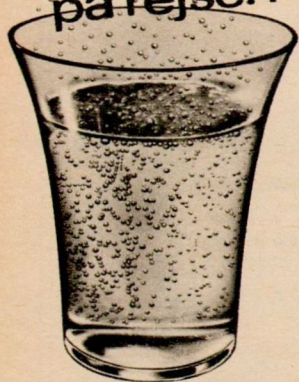
det er den med irsk whiskey..!

En irsk tobaksmester har her i Danmark fremstillet en fin pipe-tobak efter irsk recept... Sweet Dublin Mixture. Og han har givet den en flavour af irsk whiskey, som gør Sweet Dublin til noget helt for sig selv – en tobak, hvor mildhed, sødme og fyldig aroma går op i en højere enhed. Prøv Sweet Dublin i dag!

Pung kr. 4.30 — Dåse kr. 8.60
SKANDINAVISK TOBAKSKOMPAGNI

Vær i fin-form
på rejsen

Også De kan med god samvittighed nyde den fremmedartede kost på rejsen til andre lande. — Drik et glas herligt perlende og velsmagende Samarin hver morgen og aften. Det sætter humøret i vejret og giver Dem ny energi og velvære. Snyder ikke Dem selv for en kostbar feriedag, tag Samarin i de praktiske portionsposer med på rejsen. Hver pose er lige tilpas til et glas velvære.

Samarin

1 meter
og ca. 500 blomster
på 1 år med

SUBSTRAL HVER UGE

Min Fuchsia, som kun er et år gammel, er nu takket være den ugentlige SUBSTRAL-vanding blevet en meter høj og har haft ca. 500 blomster.

23/9-65 Fru Marie Holst
V. Strandvej
Hasmark Strand
pr. Otterup

SUBSTRAL A/S · Kbhvn · Herlev

Og Thyland har meget at vise frem til de besøgende. Her er cirka 4000 bronzealderhøje; næsten 18.000 hektar klitplantager og en af Nordeuropas største rast- og rupepladser for vilde fugle.

I en bue ligger Thy med ryggen mod havet, og næsten overalt er der en vidunderlig sandstrand med høje klitter. Mange steder ser man fiskekutterne halet op på stranden. Det ser dekorativt ud — for feriegæsterne! For fiskerne er det en både besværlig og upraktisk fremgangsmåde.

Thys seværdigheder spænder fra fortidsminder til levende og nutidig naturskønhed. I syd ligger blandt andet den store *Vestervig kirke*, i hvis nærhed findes en grav, hvor ifølge sagnet Liden Kirsten og hendes

elsker, prins Boris skal være begravet. De blev begge dræbt af Liden Kirstens broder, kong Valdemar den Første. Den romantiske anledning hidkalder mange brudepar fra hele landet. På denne grav lægger bruden efter vielse i kirken sin brudebuket.

I den anden ende af Thylands-buen rejser sig kalkbjerget *Bulbjerg* med den ejendommelige *Skarreklit*, der som søjle rager op af havet.

Ud mod Limfjorden finder man nordøst for Thisted *Johan Skjoldborgs barndomshjem* i landsbyen Øsløse, og på *Silstrup klint* på den anden side af Thisted dyrkede I. P. Jacobsen i sin barndom og ungdom sine botaniske interesser, og her finder man stadig en række sjældne planter.

Da smeden ville avle korn i klitten

Det tylandske landskab virker i dag smilende og frodigt. Men for blot et århundrede siden var det en af Danmarks fattigste egne.

Men med sejt arbejde blev Thy igen gjort frugtbart. En af vor tids kendere af udmærkede folkene rundt om i Jylland, forfatteren *Salomon J. Frifelt* beretter i en af sine bøger om, hvordan to af disse pionerer med deres nævers slid var med til at genopdyrke det tidligere så frugtbare land. Det er smeden fra Tved, *Lars K. Gregersen* og hans hustru *Ane Kirstine*. Han var født i 1864 og købte i 1885 et lille, forfaldent smedehus i Tved, en milsvej nordøst for Thisted. Og *Salomon Frifelt* fortæller så:

I Klitbankerne lidt Sydøst for Tved Kirke laa en lille sodet Smederønne. Det var et øde Sted og en ringe Smedje. De faa Gaarde, som her søgte til med deres Smedebenhov, sparede mest muligt paa det dyre Jerntøj.

Smeden blev gammel af at længes andet Steds hen, hvor Folk færdedes, og Markerne bar Grøde. Omsider slumped han til at faa købt i en frodigere Egn. Og uden Sorg drog han bort fra sin gamle Smedje, som fire Gaardmænd købte.

Nu var der Plads for en Smed. Og de fire Gaardmænd var haardt i Betryk for at faa een fat, for de vilde nødig ha deres Smedje lagt ned og nødes til at drage milevejs til anden Smed. Saa slumped det sig, at de gennem en Slægting fik Spørring paa en ung Smedesvend, som vist kunde passe dem.

Han hed *Lars Gregersen* og var kun 21 Aar.

Til Juni drog *Lars Gregersen* ind i sit nye Hjem, men tænkte alligevel: *Sikke en Hysken og sikke en Udørk.*

I Vesterenden af Huset var Køkken og Soverum. Smaat og knebent var det, men sagtens stort nok til *Lars*, hverken han eller hans Boskaber fyldte overvætt.

Det eneste Møbel, han havde, anbragte han i Køkkenet — det var en tom Fiskekasse, og den gjorde det i længere Tid ud for baade Bord, Stol, Spisekammer samt flere andre nyttige Ting.

Af en Slægting havde han laant 20 Kr. Og Dagen før han flyttede ind i sit nye Bo, var han i Thisted at købe lidt Værktøj og de mest nødvendige Køkkensager: en Gryde, en Pande og enkelte andre Smaating.

Saa sov han den første Nat under eget Tag.

Det var *Lars Gregersens* Mening at slippe fra Smedjen i Tved, saa snart ske kunde paa en ordentlig Maade. Men efterhaanden opdagede han, at der dog ikke var slet saa øde og umuligt at leve her, som han først tænkte sig. Folk var flinke, især Sognefogdens.

Og da han et Par Gange havde truffet *Ane Kirstine*, der tjente paa en Gaard i Tved, syntes han egentlig, det var et helt godt Sted her ude mellem Klitterne. Og han tænkte paa helt andre Ting end at flytte.

— Selvfølgelig blev der et Par af *Lars* og *Ane Kirstine*. De parrede storartet sammen. Han var 24, og hun 19 Aar. Og ingen af dem saa sort paa Fremtiden.

1888 holdt de Bryllup. Og Ambolten kimede som en Kirkeklokke, saa rapt faldt Hammeren, for nu havde *Lars* en Hjalper. *Ane* var voldsom flink til at trække Bælgen og kunde ogsaa godt slaa et fast Slag med Forhammeren.

Jo, det var skönt at være to til at hjælpes ad!

Men ellers hændte det nu stadig tiere, at Smeden stod og faldt i Staver inde ved sin Ambolt, mens han keg ud paa Sandbrinkerne uden for Døren. Og stadig mere tvingende sad der i ham en Trang til at gaa løs paa de Brinker med Spade og Skovl, jævne ud, rydde Lyng og Ris bort og se Sæd spire frem og gro i dyrket Jord.

Da den Drøm var ti Aar gammel, vovede han at kendes ved den. — Han købte for smaa, men uendeligt svært sammenskrabede Spareskillinger de 8½ Td. Ld. Klitbrinker, der laa rundt om Huset.

Og med en syngende Vellyst gennem alle Lemmer jog han Spaden i den seje Lyngsvær paa sin egen Jord og begyndte at jævne Brinker ud og fylde Huller op.

Det første Aar naaede han at

faa Saaplads til 3 Skp. Havre. Det gav kun 5 Kærv (15 Neg) „og de var stakket“.

Den Høst havde taget Modet fra de fleste. Men Smeden gav ikke op. Næste Aar igen bedredes Avlen til halvandet Læs. Og saa købte *Lars* en Ko, en lille bitte en, som en kraftig Smed næsten kunde løfte over Klithullerne.

Folk begyndte at ryste paa Hovedet ad Smeden, der bildte sig ind, han kunde avle Korn ude i Klitten.

Og længer jo mere toveligt bar han sig ad for Godtfolk at tykke. Nu begyndte han at plante Fyr! En hel Tønde Land!

Og ikke nok med det, men saa ga han sig til at kulegrave et stort Stykke til Have. Det stride Klitsand gravede han ned, og Muldlaget under Klitten hentede han op, hvor det kunde naaes. Og saa anlagde han Have og plantede Frugttræer — Noget mere tumbet mindedes ingen at ha set — Jo, han var splittergal, det var da tydeligt nok!

Forresten fik han bedre Avl for hvert Aar, det kunde ikke nægtes. — Nu købte han en Ko mere og blev kørende. En bette snild Plov var han Mand for at lave. Køerne for Ploven. Det gik lidt smaat, men kendtes alligevel bedre end Spaden.

Men jo mere Ejendommen gav, des mere krævede den igen. Dagen blev for kort til at naa alt, hvad skulde naaes, baade paa Marken og i Smedjen. Saa tog de Natten til Hjælp.

Da ti Aar var gaaet, havde *Lars* og *Ane* faet Bugt med Sandbankerne omkring Huset. Brinkerne var kørt ned i Hullerne og meget af Undergrundens Muld hentet op over det stride Sand. Og Jorden var nu frodig som Agermark at se.

Og for Klittens Folk var det kunstigt at se, hvor Træerne groede omkring Smedens Hus, ikke blot Fyrreplantagen, men ogsaa Frugttræer og Blomster, som ingen mindedes at ha set her forhen.

Og de pegede omkring med de sure Piber og nikkede anerkennende: Jo, æ Smej var skam ett saa tosset, han vidste nok, hvad han gjorde, det havde de altid sagt, ham skulde det nok gaa for —

Brugsforeningerne under videnskabens lup

DER kan undertiden gå et helt århundrede hen, før en bevægelse, der har vokset sig stor og stærk og sat dybe spor i samfundets jord, kommer under videnskabelig behandling. Det var for en snes år siden tilfældet med folkehøjskolernes historie. I år, i hundredåret for Hedeselskabets og den første brugsforenings oprettelse, har to videnskabelige fremstillinger – de første om disse emner – set lyset. Det gælder dr. phil. Fridlev Skrubbeltrang's værk *Det indvundne Danmark* og magister Preben Dollerups *Sociale, økonomiske og politiske undersøgelser i de danske brugsforeningers historie fra 1866 til 1896*.

Vel er der skrevet historie om disse bevægelser tidligere, men ikke særlig dybtgående. Det siges temmelig skarpt i magister Dollerups indledning i en bemærkning om de mange brugsforeningsfestskrifter: De kan kun anses for værdifulde, hvor de citerer eller refererer foreningernes ellers ukendte arkiver. Det må dog i denne forbindelse fremhæves, at *Aage Axelsen Drejer*, en af bevægelsens egne mænd, har ydet en indsats af stor videnskabelig betydning ved sine omhyggelige redegørelser for væsentlige sider af andelsbevægelsens historie i Danmark. Men disse omfatter ikke „de gamle brugsforeningers“ historie. Det er den, som magister Dollerup har taget op til undersøgelse. Det var hårdt tiltrængt, og hans undersøgelser er gennemført med stor flid og dygtighed, især på grundlag af trykte kilder. Det undrer, at utrykte –

breve, protokoller og regnskaber – ikke i noget større omfang har kunnet bringes tilveje.

MAGISTER Dollerup har en omfattende interessekreds. Det er ikke et år siden, han udgav en bog om konflikten mellem Indien og Pakistan. Men brugsforeningerne er ikke noget nyt emne for ham. Han dyrkede det allerede i sin studietid. Det mærkes under læsningen af hans over 300 sider store bog, at han er fortrolig med sit stof. Det vil sige: med de sider af det, som titlen angiver. Heri ligger der en begrænsning, som nok er både praktisk og forsvarlig, men ikke helt naturlig. Det er underligt at læse disse 300 sider uden at støde på Grundtvig, folkehøjskoler, friskoler og valgmenigheder. Det er ikke blot underligt, det er forkert. I dr. A. Pontoppidan-Thyssens disputats om „Den nygrundtvigske Bevægelse“ (1957) er andelsbevægelsen sandelig ikke forbigået. Den kulturelle baggrund har haft betydning for brugsforeningsbevægelsens ledende kræfter fra *Sonne* og *Severin Jørgensen* til *J. Th. Arnfred*. For Sonnes vedkommende går det ikke an at sige, som der står, at „om denne betydningsfulde persons liv før 1866 har litteraturen desværre kun lidt at berette“. I dr. *Asger Nyholms* fortrinlige undersøgelse „Nationale og religiøse Brydninger i Tønder på Sprogreskripterens Tid“ (1958) kan man læse om pastor Sonnes nære tilknytning til grundtvigske kredse i Vestslesvig i 1850'erne.

Om personskildringen må det siges, at den virker tør

I tilknytning til hundredårsjubilæet udkommer i disse dage et historisk værk på 370 sider om brugsforeningernes udviklingsforløb i de første tredive år, indtil den endelige sammenslutning fuldbyrdes i 1896 ved dannelsen af FDB i dens nuværende skikkelse. Bogens forfatter er mag. art. *Preben Dollerup*, som mange lyttere og seere har stiftet bekendtskab med i hans egenskab af udenrigspolitisk kommentator i radio og TV. Nedenstående anmeldes bogen af professor, dr. phil. *Roar Skovmand*:

og kold. Personerne optræder nærmest som principper. Vil man f. eks. have et indtryk af brugsforeningspioneren *Severin Jørgensen* tankegang og synsvidde, forekommer *Arnfreds* bog om ham fra 1942 mere oplysende, selv om fremstillingen hos Dollerup giver et vigtigt supplement til *Arnfreds*.

MEN disse skygger skal ikke fordunkle det klare lys, magister Dollerups undersøgelse i det hele kaster over brugsforeningsbevægelsens første årtier. Der ryddes op i mytedannelser, så det er en lyst: *Sonne* har sikkert ikke – som tidligere påstået – været to gange i England og hentet brugsforeningstanken (ligervis som Grundtvig på to rejser til England hentede folkehøjskoletanken!). Det var ikke – som af *H. Hertel* påstået og af alle andre citeret – året 1885 og de politiske provisorier, der satte fart i oprettelsen af brugsforeninger – det bevises ved ny statistik, at startåret var 1883 og anledningen ikke politisk, men økonomisk – kornsalskrisen. Samtidig påvises en ændring i bevægelsens karakter: Først bybevægelse, grundlagt af „arbejdervenner“ til gavn for de fattigste arbejdere, modarbejdet af det nye socialistiske parti. Dernæst landbevægelse, støttet af jordrotter – en af dem, den mægtigste, *Estrup*, synes at have været skyld i, at brugsforeningerne fik lov til at vinde indpas i de „læbælter“ på halvanden mil, som *Næringsloven* af 1857 havde omgivet købstæderne med. I 1893 lå over halvdelen af Danmarks brugsforeninger

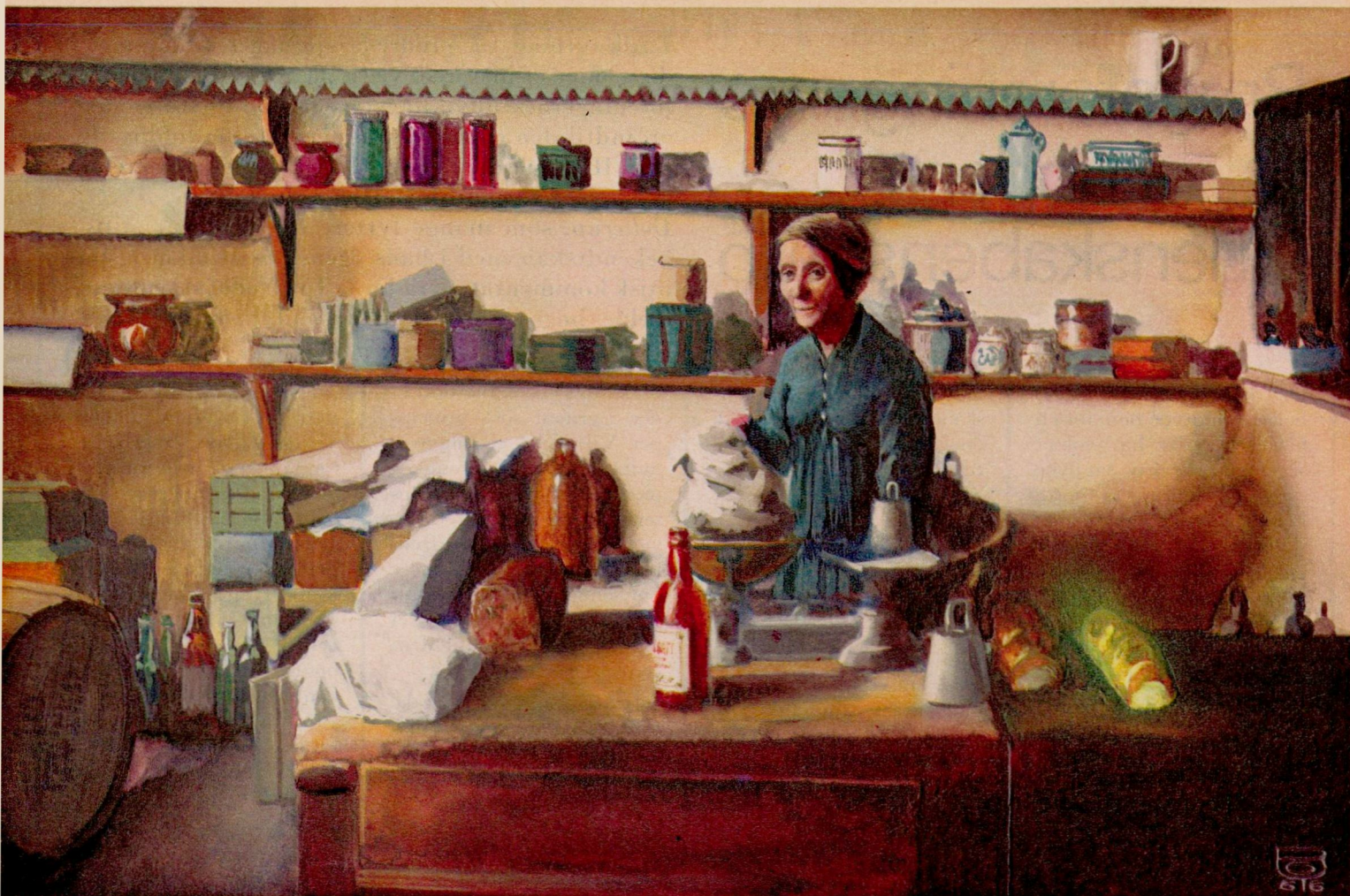
i disse læbælter til stor bitterhed for byernes handlen, der havde set læbælter forvandlet til belejringsfelter. Modsætningerne blev mangfoldige: Brugsforeninger contra private handlen, land contra by, Venstre contra Højre. Magister Dollerup lægger så afgjort hovedvægten på de rent økonomiske faktorer – han kommer til det resultat, at kun én brugsforeningsoprettelse havde rent politisk karakter.

DEN vigtigste fase i brugsforeningsbevægelsen er den, som skyldes kornsalskrisen fra 1880'ernes begyndelse. Da kommer gårdmændene med, frigør sig fra byernes købmænd og laver brugsforeninger sammen med husmænd og arbejdere. Denne bevægelse er stærkest i Jylland og medvirker til, at jyderne kommer til at sætte deres præg på FDB, skønt Fællesforeningen oprindelig var en rent sjællandsk sammenslutning.

Godsejerne er nu helt ude af billedet, mellem 1876 og 1892 var ikke én eneste storlandbruger virksom i bevægelsen. Det varede – som bekendt – også længe, inden socialdemokratiet lyse brugsforeningsbevægelsen i kuld og køn. Både bønderne og arbejderne var længe om at opdage, hvad der tjente dem til bedste.

Så meget større grund er der til at understrege den historiske indsats, der overvandt den tit farlige modstand. Til den videnskabelige erkendelse af denne indsats er magister Dollerups redelige afhandling et væsentligt og værdigt bidrag. ROAR SKOVMAND

Brugsforening i 1860'erne. Et par hylder på den grove væg og en primitiv disk var hele inventaret, og varelageret var tilsvarende spartansk.

Fra ulands-kår til overflods-samfund

OMKRING ved den tid, da den første brugsforening oprettedes i Danmark for 100 år siden, foretog en ung nationaløkonom, V. Falbe-Hansen, en undersøgelse af danske landarbejderes levevilkår. Han kom til det resultat, at hvis en sådan arbejder skulle være i stand til at forsørge sig selv og sin familie, så måtte det forudsættes, at den helt strøg „luxusvarer“ som kaffe, sukker(!), tobak og brændevin, endvidere at familien til dels erstattede flæsk, kød, fisk og ost med et større forbrug af brød og kartofler, og endelig at den undlod alle „ikke absolut nødvendige“ udgifter til vask, lys, brændsel og klæder.

På den måde ville det i alt fald i de fleste egne af landet være muligt for en landarbejderfamilie at tilvejebringe ligevægt mellem indtægt og udgift, *dersom* konen tog høstarbejde o. l., og *dersom* familien kun havde to børn. Da børneflokkene normalt var meget større, blev udregningens facit i virkeligheden, at en landarbejder ikke kunne forsørge sin familie selv på det tarveligste leveniveau. Når familierne alligevel rent faktisk eksisterede, skete det i kraft af gaver fra arbejdsgiveren, mere eller mindre tilsløret tiggeeri og ved at man

sendte børnene ud at arbejde, allerede når de var 5-7 år.

Sagt med andre ord levede man i denne samfundsklasse på et eksistensminimum, som stærkt minder om det, vi nu om stunder kender fra u-landene. Pudsigt nok gik et af Falbe-Hansens forslag til forbedring af forholdene da også ud på, at *man må hindre arbejderne i ved en for stærk formerelse at modarbejde fremskridtet* – altså præcis det samme gode råd, som i dag fra så mange sider tilbydes de sultende millioner i Indien og andre u-lande.

Det er dette udgangspunkt, man må have i erindring, når man vil bedømme den forbrugsudvikling, som er sket gennem det sidste hundrede år. De landarbejdere, Falbe-Hansen taler om, d.v.s. gifte arbejdere uden jord eller med en ganske lille jordlod, udgjorde nemlig med deres familier op mod en fjerdedel af Danmarks samlede befolkning i 1860'erne. Det var praktisk talt lige så stor en folkegruppe som den samlede bybefolkning – og dertil kom, at der også i byerne fandtes et ikke ringe antal familier, hvis kår var lige så kummerlige.

For en meget betydelig del af de danske husstande gav det sig altså i 1860-70 af sig selv, at forbruget begrænsedes til et meget lille antal varer. Der var simpelthen ikke råd til

at købe stort andet end fødemidler – i den billigst tænkelige form. Denne kendsgerning præger også i høj grad det varesortiment, man finder i de allerførste brugsforeninger – som jo netop tog sigte på arbejderbefolkningen.

Det var meget karakteristisk for denne epoke, at *Thisted Arbejderforenings* og dermed den danske brugsforeningsbevægelses første forretningsmæssige disposition bestod i en beslutning om at påbegynde handel med brød. I mange småkårhjem gik op mod en fjerdedel af hele lønnen til indkøb af rugbrød. Også andre af pionertidens brugsforeninger startede med kun at forhandle denne vare, og selv når man havde fået udsalget i gang, øgedes sortimentet ofte kun ganske lidt. *Hjørring Indkøbsforening* trådte i virksomhed i 1867 med udlevering af rugbrød og fintbrød. Næsten et år senere meddelte den, at den nu også solgte lys, jordolie (d.v.s. petroleum), gryn, smør, kartofler og tørv. Alt ialt 8 varearter. *Adelersborg Forbrugsforening* begyndte med brød, lys, tobak og svovlstikker og udvidede i løbet af nogle måneder med sukker, the, ris, sild, sæbe og soda. *Østerbroes Husholdningsforening* i København handlede i starten blot med: smør, rugbrød, sigtebrød, hvedebrød, ost, fedt, gryn, mel, øl, mælk, fløde, sennep og svovlstikker.

Hvor spartansk dette end kan lyde i 1966, så dækkede det for hundrede år siden på det nærmeste behovet i et småkårhjem. Blandt de få husholdningsregnskaber, man har fra datidens arbejder-husstande, er f. eks. et fra en arbejdsmandsfamilie i *Hobro* i 1879. Husstanden bestod af to voksne og fem børn – hvilket

dengang nærmest var en lille familie. Den ugentlige indtægt beløb sig til 8,40 kr. og den anvendtes på følgende måde:

Rugbrød (4 stk.)	1,80 kr.
Smør (¼ kg)	0,40 „
Fedt (1 kg)	0,80 „
Flæsk og salt kød (1 kg) ...	0,70 „
Mælk (14 l)	0,70 „
Mel (¼ kg)	0,09 „
Gryn (1 kg)	0,50 „
Ærter (1 l)	0,25 „
Kartofler (6 kg)	0,40 „
Kaffe (¾ kg)	0,21 „
Cikorie (1½ pk.)	0,10 „
Kandissukker (¼ kg)	0,32 „
Krydderier, salt, svovlstikker	0,10 „
Sæbe, soda, petroleum	0,16 „

Husholdning ialt 6,53 kr.

Husleje	1,12 „
Brændsel	0,77 „

Som man vil se, indgår der hverken sigtebrød eller fintbrød, fersk kød, fisk, ost eller æg i forbruget. Kaffen – så stærkt opblandet med tilsætning, at det nærmest har været cikorievand – og et stykke kandis, er den højeste form for luksus på dette budget, og alligevel er der altså ikke én øre til tobak, brændevin, fornøjelser, anskaffelse af tøj eller fornøjelse af bohæve. Føde og husly slugte det hele. Skulle blot et stykke tøj fornys, måtte der skæres yderligere ned på maden, eller kone og børn måtte på arbejde – hvis man da ikke ville forlade sig på en almisse i form af brugt tøj, men det var et usikkert håb, for selv i bedrestillede familier kasserede man ikke et klædningsstykke, inden det var syet om adskillige gange.

Havde man penge, var indkøbsmulighederne i slutningen af 1800-tallet ellers ikke så små – formentlig større end mange nu til dags forestiller sig. De fleste af de levnedsmidler, man bruger i 1960'erne, var også kendt i 1860'erne – selv om kvalitet og tilberedning naturligvis ofte var anderledes. Allerede inden århundredskiftet introduceredes også en række af de varige forbrugsgoder, man i vore dage er tilbøjelig til at betragte som langt mere nymodens opfindelser. Automatiske vaskemaskiner beregnet for enkelthusholdninger, gasstrygejern og „håndstøvsugere“ var opfundet. Det første centralvarmeanlæg i København indrettedes i 1860'erne, og det vandskyllede WC har i alt fald været i brug i firserne. I det hele taget kunne man allerede på dette tidspunkt anskaffe det meste af det tekniske udstyr, man i vore dage finder i et badeværelse.

Udførelsen var anderledes end i vore dage, men den store forskel mellem dengang og nu lå dog i, at disse ting af økonomiske grunde var uopnåelige for den brede befolkning. Netop i perioden for ca. hundrede år siden begynder man imidlertid at kunne skimte spirene til den tekniske og økonomiske udvikling, som i vor tid har gjort denne „luksus“ næsten til allemændseje.

1860'erne og 70'erne var indtægtsmæssigt en god tid for dansk landbrug – d.v.s. for gårdene, ikke for landarbejderne – og for første gang i historien blev en nævneværdig del af pengene sat i masseproducerede industrivarer.

„Glasserede“ jerngryder begyndte at fortrænge jdepotter og håndværksmæssigt forarbejdede kobberkokekar, rillede zinkvaskebrætter gjorde storvasken lettere, man kom ind på at fernisere gulvene (foreløbig i stødterne), man be-

gyndte at udskifte træpumper med jernpumper, fabriksfremstillet fodtøj (mest fra Tyskland) optrådte som konkurrent til det håndsyede, og selv på et så traditionsbestemt område som bryllupsudstyr gjorde den nye tid sig gældende.

Indtil ca. 1870 var det reglen, at en ung, dansk landbokvinde stod brud i en kjole af hjemmevævet vadmæl. Nu gik man over til at sy brudekjolen i lettere, fabriksfremstillede stoffer, hentet hjem fra købstaden: alpacca, kashmir, merino og – dersom særlig velstand skulle demonstreres – atask og mønstertermede silketøjer. (Farven var dog på landet stadig sort til ind i det 20. århundrede).

I disse årtier opgavede man også rundt om i landbohjemmene, at det var muligt at spise andet end hjemmetilvirkede produkter – f. eks. bager-fintbrød. Mellem 1855 og 1900 voksede antallet af bagerier uden for købstæderne fra 200 til ca. 1100.

Det var en udvikling, som kun gik langsomt, og som naturligvis havde mange modstandere. En del husmødre på landet vendte sig således mod brugen af vaskebrætter og mod den skik at rulle vasketøjet, som blev almindelig i 1870'erne. Det sled for meget – på tøjet – mente de. Da de første mejerier kom i gang, var der adskillige gårdmandskoner indenfor leverandørkredsen, som fortsatte med at håndkærne smør til eget forbrug. For det måtte jo da være bedre end det maskinfremstillede.

Endnu langsommere forplantede denne forbrugsudvidelse og forbrugsomlægning sig fra de mere velbegerede befolkningslag til den egentlige arbejderbefolkning i by og på land. Men efterhånden begyndte man dog også her at hæve sig over det rene eksistensminimum.

Thermalsæbe, extra stærk 1,75. stærk 1,00. mild 0,65. Toilet 0,50 pr. Stk. Brugsanvisning medfølger. Hovedopl.: Trojel & Meyer, Kronprinsensgade 1.

Ligesom de fleste af nutidens varer var også adskillige af dens reklame-metoder kendt allerede for et par menneskealder siden. Annoncen her, som er 60 år gammel, bygger i virkeligheden på den samme idé som nutidens reklameeventyr om den unge pige, der forvandles fra et skumpelskud til ballets dronning ved at bruge en bestemt slags sæbe eller tandpasta. Det er bare ideens indpakning, der har forandret sig.

Lergulve erstattedes af trægulve, man fik en hylde under køkkenbordet skjult bag et blomstret forhæng, der begyndte at dukke nipping op i stuerne og skilderier på væggene – alt sammen noget, der var næsten ukendt i et ar-

bejderhjem ved begyndelsen af den hundredårsperiode, der her tales om.

Hyppigere og hyppigere lykkedes det en arbejderfamilie at kæmpe sig fra 1-værelserlejligheden med fælles køkken til en 2 værelser, og måske – hvis familiefaderen havde held til at undgå arbejdsløshed – en 3 værelser eller eget lille hus. Det sidste trin betød praktisk talt altid, at det ene af rummene indrettedes som en „fin“ stue, udstyret med så meget nips og plyds, som man kunne få råd til – og et sted, hvor man så at sige aldrig kom.

Selv om de anskaffede ting helst skulle holde livet ud, betød den forbedrede boligstandard, at småkårsfamilien blev forbruger på mange områder, hvor den hidtil slet ikke havde gjort sig gældende. Samtidig førte de stigende indtægter til et rigeligere og mere varieret forbrug af fødevarer og andre daglige fornødenheder. I forbindelse med stigningen i antallet af forbrugere blev det basis for den brancheopdeling af butikshandelen, som er et iøjnefaldende træk i forbrugsmønstrets omdannelse i tiden op mod århundredskiftet. I 1870 var oprettelsen af en virtualiebutik i en provinsby noget af en sensation, men snart fandtes de i alle købstæder. Derefter kom „margarineudsalg“ og frugthandeler og fra omkring 1900 fiskebutikker o.s.v. – stadig større og større specialisering. De første isboder viste sig i gadebilledet og i 1903 dukkede de første appelsinvogne op. De store, altomfattende købmandsgårdes æra lakkede mod enden.

På en lang række vareområder var forbrugers valgmuligheder i 1900-tallets første fjerdedel sikkert adskilligt større, end de er i dag – fordi den enkelte vareart forekom i flere former, og fordi der var langt flere forskellige fabrikater med i konkurrencen. Noget andet var naturligvis den enkelte families økonomiske evne til at udnytte valgmulighederne. Og selv blandt dem, der klarede dagen og vejen helt skikkeligt, var der kun meget få, som kunne føle sig sikre mod, at sygdom, arbejdsløshed eller andre katastrofer med ganske kort varsel kastede dem ud i direkte nød. Det påvirkede blandt meget andet også forbrugsvanerne – hos nogle i retning af en overdreven sparsommelighed og forsigtighed, mens andre foretrak at lade stå til, så længe man nu havde mulighed for at pynte lidt på hverdagen.

Det er jo nok det mest betydningsfulde ved det nuværende velstands- og velfærdssamfund, at denne utryghed er blevet trængt tilbage. Men iøvrigt er forskellen på forbruger-mentaliteten nu og tidligere måske ikke så stor, som man vil gøre den til. En af nutidens svagheder er – som påpeget af mange kloge folk – en lidt overdreven forkærlighed for status-symboler, navnlig dem på fire hjul. Noget nyt er det blot ikke. Allerede i 1877 udtalte pastor Skat-Rørdam i Rønnebæk sin bekymring over, at gårdmændene nu kørte med fjedervogn i stedet for fjalevogn, og få år senere skrev en anden nedslået samfundsbetragter: *Der er en sørgeligt tiltagende lyst til at anskaffe det, der ikke er uundværligt...*

Hvad der fik ham til at udstøde dette hjertesuk, var en overhåndtagende trang, han mente at have konstateret hos fattigfolk – til at anskaffe *hængelamper*. Det er dog altid en udvikling, at vi nu forkøber os på biler i stedet. Kai Christensen

Ligesom et træ i brændehuggerens øjne bare er en bunke brænde, men i digterens skønhedsåbenbaring, er der også vidt forskellige nuancer og variationer i det syn på brugsforeningsbevægelsen, som forskellige medlemsgrupper repræsenterer.

Det har inspireret tegneren til som en jubilæums-spøg med alvorlig baggrund at fremstille en illustrationsmontage, som i forskellige faser giver et indtryk af, hvad træet symboliserer fra den ene situation til den anden. For brændehuggeren er træet måske kun prosaisk arbejdsbesvær, mens dets behandling på savværket i næste billede bliver en mere differentieret opgave. Historikeren vurderer træet som en historisk realitet, biologerne som et eksempel på naturens store kredsløb, og for digterne til højre er træet et under.

Ud fra tilsvarende synsvinkler kan brugsforeningernes rolle i samfundssystemet anskues, spændende fra dagliglivets rutinemæssige omsætningsproces til en idefilosofi med social, økonomisk, politisk og kulturel baggrund.

I de enkle og selvfølgelig principper om lige stemmewægt, om frivillig adgang til medlemskab og køb samt om udbytte efter indsats er der skabt en praktisk udformning af lighedsbegrebet, frihedsbegrebet og retfærdighedsbegrebet indenfor rammerne af et samarbejde, der automatisk medfører, at når man arbejder for sin egen velfærd, arbejder man også for andres.

Det er værd at bemærke sig ved en lejlighed som denne.....

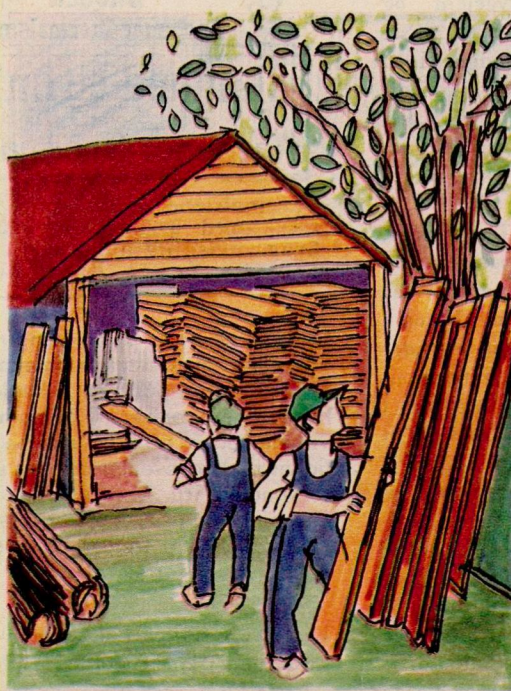

For brændehuggeren er træfældningen et led i dagens gerning, hvis resultat måles op i kubikmeter og akkordtariffer.

På samme måde træder brugsforeningen ind i forbrugernes hverdag som en praktisk realitet. De færreste tænker over det organisationsapparat, som præsterer denne varerigdom, og ingen venter sig heller, at der skal synges en sang ved udlevering af hvert pund kaffe. Blot varerne forefindes i de fornødne mængder og til de rigtige kvaliteter og priser er der tilfredshed over hele linjen.

Og er der nogen, som ikke får mere ud af deres medlemskab, end hvad dækningen af det elementære behov repræsenterer, er det i hvert fald nok til at lære dem at påskønne den hånds-rækning, brugsforeningerne tilbyder dem.

På savværket er træets behandling et valg mellem mange muligheder: Skibsmaster og møbler, bygningstømmer og jernbanesveller samt mange andre anvendelsesformål bestemmer produktionen, hvis hensigt er at tjene til at skabe større velstand, gøre livet lettere. På samme måde er det brugsforeningernes opgave at bidrage til en større velstandsførelse ved en forbedring af levestandarden. Som ringe i vandet breder de deres system af butikker og varehuse, engroslagre og fabrikker ud over landet, kædet sammen af al den teknik og ekspertviden, nutiden kan præstere. Ved hjælp af dette rationaliserings- og stor-driftsapparat udgør de en konkurrencefaktor, som er forbrugernes eget redskab til at holde markedet levende og handlekraftigt overfor de opgaver, der betinger en fortsat forbrugsudvidelse og levestandardforbedring.

Et træ rummer et stykke tjener for årstal-inskription

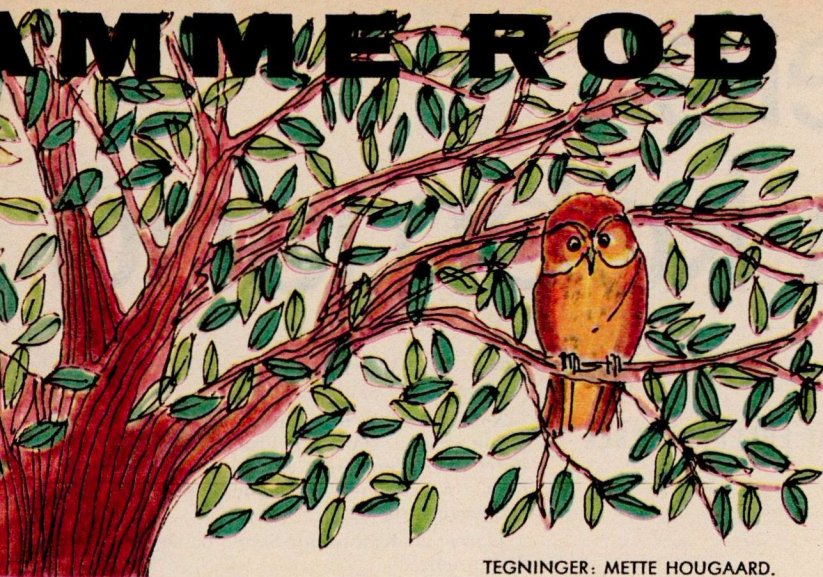
Brugsforeningsbevægelsen samfunds- og samtidshistor fremgået af den artikel-serie I de forløbne hundrede år sat sit tydelige stempel på gang, både når det drejer sig om Andelsbevægelsen prægedes århundredes slutning.

Vil selv du fatte
skøn på de skatte
synger Johs. V. Jensen i „H

Så stor brugsforeningsbevægelse dog på det arvegods, som af små og svage kræfter. Al (med tidens mest moderne vor rækkevidde) er optakten heden er forlænget fortid.

AMMERØD

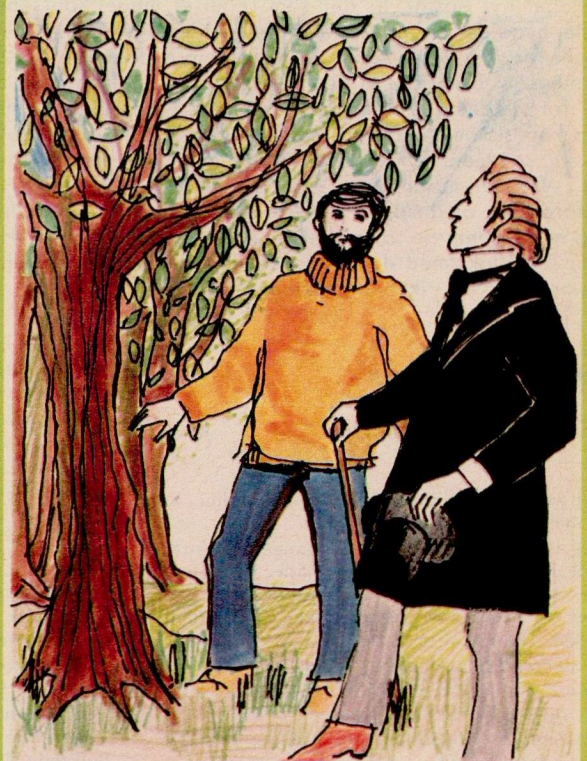

TEGNINGER: METTE HOUGAARD.

TEGNINGER: METTE HOUGAARD.
TEKST: EGGERT NIELSEN.

Men alt er udgået fra samme rod.

An illustration of two boys in a forest. One boy stands holding a shovel, while the other kneels by a small box on the ground. Leaves are falling around them.

EEN FOR ALLE OG ALLE FOR EEN.

I kunne være jeres egen købmand

Moedet i pakhuset

TO DIALOGER AF EGGERT NIELSEN

Opgøret med købmændene

Når noget nyt opstår, er der som regel et meget sparsomt kildemateriale at ty til, hvis man vil vide, hvad der egentlig skete. Det gælder også den møderække i pakhuset ved Thisted havn, som gik forud for den første brugsforenings dannelse i disse dage for 100 år siden.

Så meget ved vi dog, at der på et af møderne fandt en ordveksling sted, som blev den direkte foranledning til Thisted-foreningens stiftelse, og med dette som udgangspunkt – og ud fra kendskabet til krigens spor i ulykkesårene efter 1864 – prøver vi i efterfølgende dialog at give et sammentrængt billede af de emner, der har præget disse sammenkomster – koncentreret i et enkelt møde.

Vi forestiller os altså, at vi er til stede ved dette møde, hvor Sonne – sin sædvane tro – gik op og ned mellem de to rækker tilhørere og talte til dem. Hans oprindelige hensigt var blot at komme i kontakt med de ringest stillede arbejdsmænd og håndværkere, som ellers aldrig satte deres ben i kirken – ikke at proklamere en ny idé.

Hvem giver os det daglige brød

Men ved dette møde skete det usædvanlige, at en af mændene rejste sig og sagde:

– Jeg vil sige pastor Sonne så mange tak, fordi han vil mødes med os på denne måde. Hvad han vil os, er velment. Men de trøstens ord, han bringer os, hjælper os desværre ikke til det daglige brød. Hvor skal vi få det fra?

En stemme: Skal vi tage det selv?

Sonne: Ta' det selv, skal I selvfølgelig ikke, og det mener I heller ikke.

En stemme: Nogen må vel hjælpe, når der ikke er arbejde at få.

En anden stemme: Hjælper det at gå på kroen.

En stemme: Der er i hvert fald varme, det er der ikke hjemme.

Sonne: Men man drikker sig ikke fra bekymringerne. Brændevinen er en nødløgn. Og det samme er kreditten.

En stemme: Er der da nogen, der vil betale vores gæld?

Sonne: Hør nu her, folkens. Hvis vi fortsætter med at snakke i øst og vest, kommer vi ingen vegne.

En kvinde: Der er så mange velgørende kasser, der hjælper, at vi måske kunne få mere, hvis vi skrev om det i aviserne.

Garveren: Hjælp til hvad? Hjælp til at blive puttet i jorden, men hjælp til at leve, nej, det er der ingen, der finder på at give os.

En stemme: Hvis man skikker sig vel, får man mad.

Stemme nr. 2: (Efterligner en af borgerskabets damer): Lille mand, hvad havde De tænkt at gøre til gengæld.

Stemme nr. 1: Man bliver rundrygget af al den godgørenhed.

En kvinde: I skulle skamme jer at gøre nar.

Sonne: Jeg forstår jer godt. Medlidenhed og hjælpsomhed er gode egenskaber, men de medvirker kun til at lindre sygdommen, ikke til at helbrede den.

Rebslugeren: Der er flere til at bringe de fattige ud i elendigheden end til at bringe dem på ret køl.

Sonne: Jeg mener slet ikke, man bringer nogen på ret køl ved at give dem almisser.

En stemme: Hjælpen retter sig ikke efter, hvordan man er, stræbsom eller en dovenkrop, men hvor højt man skråler.

Mureren: Jeg kender et hjem med en stor børneflokk, der aldrig kan få sig til at bede om noget, skønt konen må stille skorperne op som mænd og koner, børnene skal bide hovederne af, for at få maden til at glide ned.

Sonne: At give folk almisser er at opdrage dem til tiggeri, det er vi enige om. I kan ikke nøjes med at få tilkastet en luns i stedet for det, der er jeres menneskeret, hæderligt arbejde og anstændige lønninger. Spørgsmålet er, hvad der kan gøres.

En stemme: Vi kunne jo strejke.

Sonne: Hvem var det, der sagde strejke?

Mureren: Ja, det skulle jeg måske ikke have sagt, men vi ved jo alle, at murerne i København fik deres krav gennemført på fire dage, og nu er smedene i Randers også i gang.

Sonne: Det kan gå godt, men det kan også gå skidt, og så havner de strejkende på fattigvæ-

senet, og strejkelederne på den sorte liste.

En stemme: Skidt med det.

Sonne: Lad nu ikke følelserne løbe af med jer. Tænk jer om. Alle I arbejdsmænd, som står her, tør I vove den risiko at strejke, når der kan hentes ti mand ind fra landet for hver en, der nedlægger arbejdet?

Garveren: Kan pastor Sonne da sige os noget, der er bedre?

Sonne: Opgaven må gå i retning af at hjælpe den fattige, så han kan hjælpe sig selv.

Garveren: Men hvordan? Nævn en ting, som ikke er steget. Mad, tøj, husleje – alt stiger, undtagen lønnen.

Sonne: Jeg kan ikke skaffe jer højere løn, men at spare sig selv for udgifter kan vel være lige så godt som at tjene mere ... se, hvis jeg nu går hen og løfter på denne kornsæk, så kommer den ikke ud af stedet. Men hvis nu en tre-fire stykker hjalp til, så kunne vi bære den i fællesskab.

En af mændene: Uden at prale kan jeg godt bære den helt alene.

Sonne: Ja tak ... men det, jeg vil have jer til at forstå er, at hvis vi nu i stedet fandt på at købe i fællesskab, så ville vi tjene fortjenesten selv. Ja, det er en idé, der lige nu er slået ned i mig. I kunne være jeres egen købmand.

1. stemme: Hvordan skulle det kunne lade sig gøre.

Sonne: Det er ikke noget, jeg har fundet på, for det har været praktiseret i England i 22 år. Lad mig give jer et eksempel: Hvorfor kan smør købes for 12 skilling pundet i Flensborg, når det koster 28–30 skilling her i byen. Forskellen er 3 mk. månedlig for et normalt forbrug. Hvem må betale? De fattigste, fordi smør er en forholdsvis langt større udgiftspost for de fattigste end for de mere velhavende.

Garveren: Ja, sådan er det. Hver sommer køber byens rige folk brændsel, fordi det er billigt. Men vi småfolk har hverken penge eller plads til at købe stort. Når isen og sneen kommer, er det os, der må betale dobbelt for vores småindkøb.

Sonne: Netop. Den tynde røg fra jeres skorsten er lige så dyr som den tykke fra etatsrådets. Slår I jeres indkøb sammen, er I selv storkøbere.

En stemme: Hvad vil købmændene sige til det?

Sonne: Hvad skal de sige. Er pengene ikke jeres egne. Her er en nem måde at tjene penge på, bare ved at udnytte jeres egen købekraft.

Rebslugeren: Jeg mener, det ville være værd at prøve, men hvor får vi pengene fra til igangsætningen.

Sonne: Slå snapseflasken i stykker, så skal I se, hvor det hjælper. Om det er drikkeriet, der er skyld i elendigheden, eller elendigheden der er skyld i drikkeriet, skal jeg ikke kunne sige. Men så meget ved jeg, at kan I uddrive de to djævl af jeres tilværelse, drikkedjævelen og krediddjævelen, så vil der også være penge nok til at begynde med.

En stemme: Skal vi så dele, hvad vi tjener.

Sonne: Det kommer an på, hvad man forstår ved at dele. Det eneste rigtige er, at overskudet skal følge varen og tilbagebetales i forhold til køb. Så får enhver sit.

En stemme: Vil de grossererne og agenterne sælge til os?

Sonne: Det tvivler jeg ikke på. Har du penge, så kan du få ... den vise kender I. Vi må be-

gynde med at samle en kontant beholdning sammen. Når vi kan lægge pengene på bordet, får vi også varerne...

Tre måneders fortjeneste på 530 pct.

Det viste sig at slå til. Kort efter foreningens start, flere måneder før den fik butik, traf man aftale med et par af byens bagere, som var mere end villige til at forsyne foreningens medlemmer med rugbrød til betydeligt nedsatte priser. Pr. trækvogn blev det transporteret til et af medlemmernes bopæl, og herfra fordeltes det til hele medlemskredsen. På tre måneder tjente foreningen 530 pct. på en indskudt driftskapital af 30 rigsdaler, som var samlet sammen ved ugentlige bidrag på 8-16 skilling.

Så langt var alting fred og fordragelighed. Men da foreningen hen på efteråret forberedte sig på at åbne sin egen butik brød stormen løs med en række angreb fra købmændenes side. Det var i denne periode, Sonne fik øgenavnet „høkerpræsten“, og såvel på møder som i byens aviser og andre steder, hvor meningsbrydningerne kom til udtryk, blev der udvekslet drabelige hug mellem stridens parter og fremsat en række skarpe trusler om økonomisk boycott af arbejderforeningens medlemmer.

Noget direkte sammenstød beretter historien ikke om, men både fra aviserne og fra den af pastor Sonne udgivne bog, har vi kendskab til så mange enkeltheder i stridens forløb, at det må være berettiget at give et indblik i den argumentation, som fandt sted, i følgende lille dramatiske situation, som tænkes udspillet en aften på et af byens hoteller, hvor Sonne sammen med nogle af bestyrelsens medlemmer kommer ind for at bestille lokaler til en selskabelig sammenkomst i forbindelse med butikkens åbning i begyndelsen af november 1866. Her finder han nogle af byens købmænd samlet i skænkestuen, og en af dem benytter lejligheden til at indlede en diskussion.

1. kømand: Godaften, pastor Sonne, søger De nogen?

Sonne: Det var værten, jeg gerne ville tale med.

Gæst: Han må snart være her. For De kommer vel ikke for at snakke med nogen af os.

Sonne: Jeg ved ikke, hvad det skulle være om.

1. kømand: Om kollegiale anliggender, for eksempel. Med Deres fremtidige konkurrenter.

Sonne: Jeg aspirerer hverken til at blive kollega eller konkurrent.

2. kømand: Da synes vi ellers, De har udfoldet en vældig energi i den sidste tid på at trænge Dem ind på andres erhvervsområder.

Sonne: Andres?

2. kømand: Ja, jeg kalder det at overrumple en fredelig handelsstand, når De pludselig åbner en butik uden at vise os det allernærmeste hensyn.

Sonne: Vi skal ikke spørge Dem, om vi må handle med os selv. Men forresten har De hele tiden vidst god besked – lige fra den første begyndelse har der været skrevet om sagen i bladene, vedtægterne har været offentliggjort, men ikke én af købmændene har sagt et ord. Dem, der i første omgang erklærede, at sagen ikke kunne skade dem for fire skilling, er nu allerivrigst til at bekæmpe os.

1. kømand: Hvem ville tro på, at der nogen sinde blev bukser ud af det skind.

2. kømand: Alt dette kunne være undgået, hvis De havde gjort Dem den ulejlighed at tale med os om en ordning i mindelighed.

Sonne: De misforstår det hele i bund og grund. Dette her er noget mere end at bare at række varer ud over disken. Det er et arbejdsfællesskab, som er indrettet på den måde, at når

man arbejder for sig selv, så arbejder man også for andre.

3. kømand: Kald det, hvad De vil, en butik er en butik.

Garver Lindegaard: Så siger vi det. Men vil De så ikke forklare mig, hvad vi gør galt ved at begynde for os selv.

3. kømand: En tilfældig sammenløben flok mennesker. Det er i strid med al sund samfundsorden.

2. kømand: Det er et forsøg på at tage brødet ud af munden på folk, hvis erhverv det er at drive handel.

Daglejer Kaastrup: Vi tager ikke noget fra nogen, som ikke er vores eget. Er vores løn ikke vores egen? Kan vi ikke bruge den som vi vil?

3. kømand: Jo, men hvor tjener I den?

Kaastrup: Hvad kommer det sagen ved?

2. kømand: Der er et gammelt ord, som siger: Den, der ikke vil skik følge, må land fly...

Kaastrup: Nå, De truer altså...

2. kømand: Hos os er der ikke arbejde til dem, der besudler deres egen rede.

1. kømand: Hold nu op. Dette her fører ikke til noget. Vi skal jo leve i samme by, og jeg foretrækker at tale realistisk om tingene.

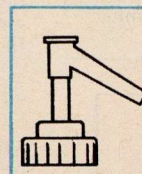
Sonne: Hvad vil det sige at tale realistisk. Jeg vil sige Dem på forhånd, at De hverken kan overtage vor butik eller vort lager eller få os til at afstå fra de planer, som engang er lagt.

1. kømand: Det skal vi heller ikke skændes om. Vil De ikke, så vil De ikke. Men ingen af parterne er interesseret i en priskrig, så hvis vi kunne blive enige om at fastholde det gængse prisleje...

Sonne: Det kan vi sagtens. Vort princip er at

fra Dansk Droge Import A/S, København - Herlev

Undgå

»nasseta« flaske

Køb den praktiske

Sunsip pumpe

– den gør tilberedningen let!

Sunsip, sommerens læskedrik - slankesødet, smager herligt... kan fortyndes hele 30 gange til 6 liter færdig drik.

sælge til dagspriser og fordele overskudet efter regnskabsopgørelserne.

1. købmand: Nå, ja det kan vi ikke beklage os over. Men hvilken øjeblikkelig kontant fordel har Deres medlemmer?

Sonne: De er tilfredse med at få rene, uforfalskede varer i rigtig mål og vægt...

1. købmand: Vil det sige, at De beskylder os...

Sonne: Har jeg sagt det. Jeg mener bare, at hvis vi vil et hvert snyderi på forhånd være udelukket. Men hvem kunne vel være så tosset at forfalske de varer, han sælger til sig selv.

1. købmand: Godt, så siger vi det. Hvad vil De handle med? Hvis De holder Dem til almindelige høkervarer, skal vi ikke lægge Dem et halmstrå i vejen.

Garver Lindegaard: Hvad så med høkerne?

2. købmand: Det må blive deres sag.

Sonne: Fordi de er de små, skylder man dem altså intet hensyn. Men sådan kan vi ikke handle.

2. købmand: For høernes skyld?

Sonne: Hverken for høernes eller vor egen skyld. Vi kan ikke forpligte os til at holde os inden for nogen som helst grænse. Hvorfor skulle vi ikke have ret til at forsyne os med kolonialvarer såvel som med høkervarer. Kan De give os nogen forklaring herpå?

1. købmand: Det er Dem, der skal give os en forklaring. Vis mig den arbejder, der har råd til andet end høkervarer.

Sonne: Vi udelukker ingen, heller ikke borger-skabet. Alle kan være med. Og alt som hører til i en almindelig husholdning skal kunne købes hos os.

1. købmand: Så gad jeg nok vide, hvorfor man kalder foreningen en arbejderforening. I mine

øjne er det et temmelig fordægtigt foretagende.

Garver Lindegaard: Hvis det var tilfældet ville amtmanden og flere af byens kendte borgere nok ikke være blandt vore første medlemmer.

2. købmand: Er de arbejdere måske?

Sonne: Jeg føler mig ikke udelukket fra denne hædersbetegnelse, fordi jeg er præst. Vi har brug for alle, uanset stand eller klasse. Mange af byens borgere har meldt sig ind af sympati med tanken. Trænger de ikke til foreningen, trænger den til dem, ikke blot deres pengeindskud og køb, men nok så meget deres moralske støtte. De skal forsvare de svages ret ved at stå sammen med dem.

1. købmand: Så vil De måske heller ikke gå med til at holde folk fra landet udenfor.

Sonne: Hvorfor skulle landboerne forhindres i at drage nytte af en god sag? Vi accepterer ingen begrænsninger. By eller land, stor eller lille, fin eller fattig. Jo flere, desto bedre.

1. købmand: Så har De måske heller ikke tænkt Dem at forsyne udsalget med varer fra byens købmænd.

Sonne: Det kommer an på, hvad De kan tilbyde. Vi lægger vore indkøb, hvor de er fordelagtigst.

2. købmand: Vil det sige, at De allerede har gjort indkøb andet steds?

Sonne: Ja, i Hamborg, hvis De vil vide det. Takket være Deres egen uforsonlige holdning.

2. købmand: Det vil altså sige, at De er parat til at berøve folk deres lovlige erhverv ved et indgreb i deres velerhvervede rettigheder.

Sonne: Vi opretter ikke en arbejderforening, fordi vi har den mindste lyst til at skade nogen, men ud fra overbevisningen om, at for hver, der lider tab er der hundreder, som har uvurderlig gevinst af det nye. Netop dem, der trænger mest til at hjælpes.

1. købmand: De vil med andre ord vende op og ned på det bestående.

Murer Mikkelsen (ironisk): Ja, vi vil kuld-kaste regeringen, forøde landets rigdom og ud-brede farlige politiske meninger.

1. købmand: Må jeg være fri for Deres morsomheder. Skal de handlende drives fra selvstæn-dighed til armod, bliver det farligt for samfun-

det. Det er dem, der skaber de næringskilder ar-bejderne skal leve på.

Sonne: Kan det ikke lige så godt tænkes at være omvendt. Vort program går ikke ud på at gøre nogen overflødige, men at introducere et nyt princip. Når banker og veksellere og andre kan drive forretning eller industri, må det vel også være almindelige mennesker tilladt.

1. købmand: Ikke hvis De truer andre i deres erhverv.

Sonne: Fremskridtet spørger ikke om forlov. Se bare, hvad der sker omkring os. Er ikke alle store forandringer i vore samfunds- og handelsforhold for en tid til tab for den enkelte. Hvor mange skippere har ikke lidt tab ved dampmaskinen? Hvor mange hænder er ikke blevet ledige ved de nye maskiner til at tærske, spinde, væve og hamre med. Hvor mange vognmænd, kuske og kroejere har ikke haft skade af jernbanerne. Men kunne vi undvære dem? Nej, for fordelene er større end tabene. Alting stræber fremad. Det, der ikke svarer til nutidens krav, må give plads for noget bedre.

Købmanden: Det er dristigt at tro, at dette her er bedre.

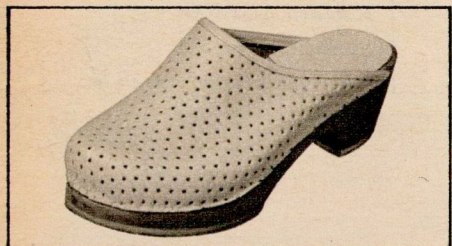
Sonne: Hvis jeg ikke troede det, kunne jeg ikke gå ind for det. At forene sig og holde sammen med andre til fælles gevinst og derved frigøre sig for kreditgiveri og anden afhængighed anser jeg for at være et fremskridt på højde med tidens største.

1. købmand: Det kan jeg ikke forhindre Dem i at tro. Men vi skal vide at træffe vore modforholdsregler...

Mislykkede modforholdsregler

Disse modforholdsregler viste sig at bestå i et forsøg på at tvinge arbejderne ud af foreningen ved trusler om afskedigelse. Hensigten var tydeligt at stille de tilbageværende borgere i gabestokken som et kuriosum af en arbejderforening. Men for hver arbejder, der lod sig tvinge ud, var der tre, der meldte sig ind. Da udsalget åbnede i november i den butik, som ses på hestående billede, var medlemstallet det hidtil største.

Thisted Brugsforening har haft eget udsalg i egen bygning fra de første år. Her ses Arbejderforeningens butik på hjørnet i et fotografi fra omkring 1870.

RART FODTØJ!

Fødderne kan rigtigt "slappe af" i BRUGSENS trætoffer - som også er yderst velegnede inden-dørs. De har nemlig gummisål og -hæll!

Hvide, ... dess. nr. 2561
Str. 36-39 ..... kr. 28,50
Str. 40-42 ..... kr. 29,85

Brun ruskind ..... dess. nr. 2571
Str. 36-39 ..... kr. 28,50
Str. 40-43 ..... kr. 29,85
Str. 44 og 45 ..... kr. 32,65

BRUGSEN

VI MØDES I BRUGSEN OG FÅR DEL I DIVIDENDEN

Som en første udvidelse blev nabobygningen købt, og her fik bl. a. fællesbageriet udsalg.

For 25 år siden fandt en buste af pastor Sonne, foreningens stifter, plads ved brugsforeningen, der var hans værk. ▼

Jeg giver
fra den
første dag

Terramycin®
FODERTILSKUD

**- det sikrer
deres trivsel!**

Når De giver Deres kalve Terramycin fodertilskud, vel at mærke lige fra den første dag, er deres trivsel ikke mere noget problem. Udgiften er kun ringe, og pengene kommer rigeligt hjem igen. Spørg alle de mange danske landmænd, der nu i over 10 år har foretrukket Terramycin fodertilskud.

I sække à 5, 10, 25 og 50 kg.
Fås også i foderblandingerne.

Pfizer

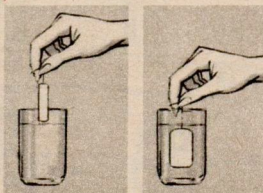

o. b. får den moderne kvinde til at føle sig frisk og velsoigneret.

Be' om o.b. næste gang - så er de grå dage en absolut privatsag og langt lettere overstået! - o. b. fas i Brugsen.

...en hel pakke o.b.

fylder ikke mere end Deres puderdåse! - den anatomisk rigtige hy-tampon, der gi'r Dem fuldstændig bevægelsesfrihed

Fri, frisk, helt på højde med Dem selv... sådan føler De Dem, når De bruger de små, nemme o.b.-tamponer, der sikrer Dem så behageligt, at De næsten glemmer, hvilke dage det er i måneden! Ingen nåle, intet bælte, ingen knuder - kort sagt, intet der fylder - heller ikke i Deres taske: selv den mindste lomme eller toiletpung er stor nok til at skjule de små, sterilt indpakke o.b.-tamponer skabt til Dem!

behagelig ... sikker ...

o.b. er den eneste hy-tampon med 4 længderiller og dermed større overflade, der sikrer 5-dobbelt opugningsevne! o.b. udvider sig rigtigt og umærkeligt i bredden - perfekt, som

10 o.b. normal eller 8 o.b. plus. Brugsanvisning i pakken. A/S Medicinalco

LAKRIDS Korlekt

lækre lakrids'er - lige noget for ungerne! Tag et par poser med hjem fra Brugsen, hvor De kan få lakridskonfekt i både store og små stykker - (der er så dejligt mange)

lakridskonfekt, store stykker, pose à 150 g 1.48

lakridskonfekt, små stykker, pose à 150 g 1.48

-OG DIVIDENDE OVENIKØBET

BRUGSEN

DEN KOLDE KÆDES SEJRSGANG

Hvis man i dette jubilæumsår skal pege på en enkelt og ny varegruppe, som overbevisende og effektivt har gjort sig gældende på markedet i de senere år, er det dybfrostvarer i følgeskab med køleskabe og hjemmefrysere. Derfor benytter Samvirke anledningen til i nedenstående artikel af Bodil M. Begtrup at give en oversigt over det stadium, dybfrostsalget i øjeblikket er nået frem til, specielt i brugsforeningerne.

FOR KUN ti år siden var dybfrost så godt som ukendt i butikkerne. Landhusmødrene kendte derimod dybfrossen mad. De havde landet over været med til at oprette andels-fryserier, hvor andelshaverne kunne leje en eller flere frostbokse. På denne måde lærte mange landhusmødre efterhånden den nye konserveringsmetode, som havde så mange fordele frem for henkogning og saltning. Andels-fryserierne var med til at bane vej for den hurtige udvikling i dybfrost.

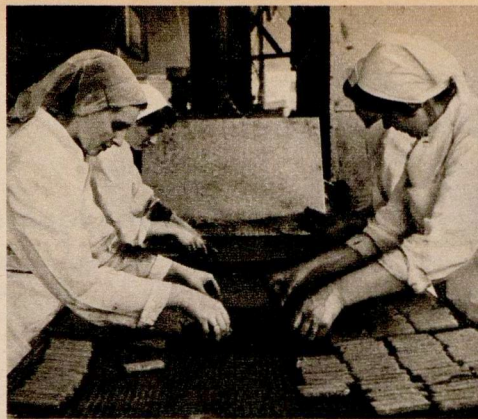
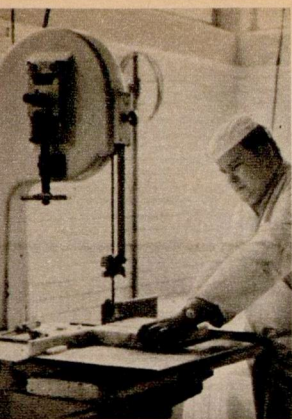
Produktionen af dybfrost til salg i butikkerne begyndte så småt først i halvtredserne. Ikke alle pionerer inden for denne nye produktionsgren havde medvind i de første år. Mange måtte give op, inden jordbunden for produktion og salg og forbrug var forberedt.

Der manglede køleskabe i hjemmene. Samtidig manglede frysediske i butikkerne. Frysekæden - som skal strække sig ubrudt fra råprodukt, frysning og lagring, til transport og forhandling og derefter lige frem til forbrugers køkken - fungerede i begyndelsen ikke præcist. Der skulle ikke meget til at bryde frysekæden, og var ulykken ude, frysevarens kvalitet blev forringet eller ødelagt.

Forældet
sundhedslovgivning

Samtidig var der også utallige vanskeligheder med lovgivning og sundhedsmyndigheder. De sidste stod fremmede overfor den

MINUTFISK (en af de populære Danefrost-varer) ses herover i fire af fremstillingens trin: **1:** Torskefiletter er sammenpresset og derefter frosset. Blokkene udskæres nu i de fastsatte stør-

relser. **2:** Fisken overhældes med jævning, pane-res derefter med rasp og glider ind i en seks meter lang ovn, hvor fisken for-steges i olie. **3:** Minutfisk er for-stegt kommet ud af ovnen,

tages op og lægges på bakker, hvorefter fisken fryses. **4:** Den frosne minut-fisk pakkes med ti i hver pakke. Lukkes automatisk, datostemples, sendes derefter på fryselageret.

nye varetype. De fulgte ofte forældede ved-tægter og regulativer, som spændte ben for udviklingen. Dette førte til megen forskels-behandling og mange sørgmuntre oplevelser både for producent og forhandler. Berømt er historien om de handlende, der måtte sælge dybfrosne fisk fra frysedisken i *Aalborg*, me-dens det samme var strengt forbudt i *Nørre-sundby*.

Først i 1965 kom den nye dybfrostlov, som blandt andet åbnede adgang til salg af kød og færdigretter (uden garniture) fra de handle- des frysediske. Denne lov har sat endnu mere skub i dybfrostens rivende udvikling.

For cirka femten år siden var de færreste hjem i besiddelse af et køleskab. Hjemme-frysere var så godt som ukendte. Nu har fire af hver fem danske hjem køleskab, og heraf er mange nye modeller med *store* frostrum. Godt ét hjem ud af fem har hjemmefryser eller combi-køleskabe (som omfatter køleskab sammenbygget med en hjemmefryser med henimod 75 liters frostrum).

I løbet af små ti år er Danmark blevet ver-dens fjerdestørste forbruger af dybfrost – målt pr. indbygger. De danske dybfrostvirksomheder fremstiller en femtedel af Vesteuropas totale dybfrostproduktion.

Amerikanerne har kendt dybfrost længst. De forbruger 23 kilo dybfrost-varer pr. år og ind-bygger. Derefter kommer Sverige: 8,3 kilo, Schweiz: 5,5 kilo, *Danmark 4,4 kilo*, Norge: 4 kilo, Vesttyskland: 3 kg, Holland: 2,7 kilo, og endelig Belgien: 1,2 kilo. I resten af de europæiske lande spises mindre end ét kilo dybfrost-varer pr. person om året.

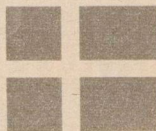
Tyder dette på, at danske husmødre er kon-servative i deres kostvaner?

Kvalitet, svind og opbevaring

Dybfrost er den konserverings-metode, der kommer det *første* classes råprodukt nærmest i udseende, smag og kvalitet. Ofte er den dyb-frosne vare den ferske overlegen. Som følge af temperaturpåvirkninger, oplagring og opbeva-ringstid holder den ferske vare sig ikke længe som et *virkeligt første* classes produkt, medens den dybfrosne vare konstant er en kvalitets-vare, forudsat at den kolde kæde er i orden.

Enhver dybfrost-producent, der ønsker et

EN IDE BLI'R
100 ÅR

Brugsen - idag som dengang - en ven i købet

KAREN KOK KNÆKBRØD

med eller uden pålæg – en knasende sprød lækkerbisciten. Til morgenmad, frokost, aftenkaffe – og som mellemmad!

KAREN KOK KNÆKBRØD mørkt, 17–20 stk. (ca. 230 g)

KAREN KOK KNÆKBRØD lyst, 26–28 stk. (ca. 235 g)

-OG DIVIDENDE OVENIKØBET

BRUGSEN

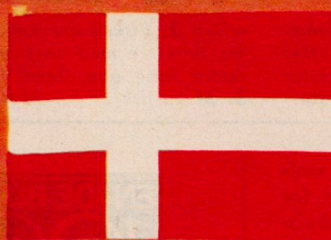

EN IDÉ BLI'R
100 ÅR

Brugsen - idag som dengang - en ven i købet . . .

Cirkel Kaffe
den danske
nationaldrik

Vælg det rigtige - den Cirkel kaffe, der passer Dem bedst!

BLÅ CIRKEL

Den kendte og populære Colombia-blanding med rund og mild smag.

HVID CIRKEL:

Santos blandingen til dem, der holder af en kraftigere smag.

LUXUS

CIRKEL VAC:
Altid kvalitetskaffe, aromaen er »bundet« i vac-dåsen.

MINUT CIRKEL:

Simpelthen den bedste pulverkaffe! Rigtig »Cirkel«-kvalitet.

BRUGSEN

Udvalget af Danefrost er meget stort, og kan slet ikke vises i et fotografi. Hvad der ses i ovenstående billede er derfor kun eksempler, som dog tilsammen viser, at Danefrost omfatter fjerkræ, kødvarer, for-stegte middagsretter, pålæg, frugt, grøntsager og dessertis.

godt og stort marked, ved, at det er alfa og omega for varens fremtidige kvalitet, at råproduktet er superfrisk inden frysningen. Det er en af hovedbetingelserne for, at varen bevarer udseende, smag og kvalitet så godt som uændret gennem lange tider. Fisk skal f. eks. nedfryses få timer efter, at den er fanget. Frugt og grønt nedfryses lige efter høsten.

Al dybfrost er grydeklar. Varen omfatter nemlig kun det, som husmoderen virkelig har brug for. For eksempel er der ingen ben og intet skind på fisken – medmindre det skal være der som f. eks. på ørred. Det samme gælder grønt, frugt, kød og pålæg. Når varen er optøet (og det behøver den end ikke i alle tilfælde) er den samtidig klar til brug.

Dybfrost kan hentes i den handlendes fryse-disk og opbevares hjemme i hjemmefryseren eller i combi-køleskabets fryseboks i lange

tider. Forudsætningen er, at der her holdes en kulde på 18 minusgrader eller endnu lavere. I køleskabets frostrum kan varerne ved cirka 3 minusgrader opbevares cirka tre dage, ved cirka 10 til cirka 12 minusgrader kan varerne opbevares i godt et par uger.

Efter varens art varierer den periode, frysevarer kan opbevares. Mager fisk og magert kød kan groft sagt opbevares længere end fed fisk og fedt kød. Frugt og grønt kan opbevares i år og dag, men taber dog ved en så lang opbevaring efterhånden i kvalitet.

For cirka et halvt år siden begyndte FDB at forsyne brugsens dybfrosne varer: *Danefrost*, med holdbarhedsdato. Man regner med, at inden udgangen af dette år er hele brugsens Danefrost-udvalg forsynet med holdbarhedsdato. Det er en stor hjælp for forbrugeren såvel som for brugsforeningsbutikken.

Størst salg i dybfrosset fjerkræ

Taget under ét er der i landets dybfrost-diske et stort udvalg i fjerkræ, kød, fisk, frugt, grønt, færdigretter, dessertis, bagværk.

Halvdelen af dybfrostsalget her i landet angår fjerkræ. Det skyldes kvalitet og pris samt netop forholdet, at varen er grydeklar. De så ofte omtalte *pakkyllinger* og høns er blevet hverdagsmad. Hvis de var så „pappede“, som visse velsmags-apostle vil gøre dem til, ville successen næppe være så stor. Men der er kvalitetsforskelle i dybfrost såvel som i ferskvaregrupperne. For eksempel kan kyllinger

Danefrost is og jubel hører sammen

Tag DANEFROST IS med hjem. Det er nem og festlig dessert, der får børn og voksne til at juble i kor. Men det er ikke så sært, – for DANEFROST smager jo dejligt! DANEFROST IS belaster ikke budgettet, hverken til hverdag eller fest.

Limonade is, rød og gul	0,35
Rund Vanille is	0,35
Vanille is m. chokolade	0,50
Kæmpe Nougat ispind	0,65
Kæmpe Vanille is	0,65
Kæmpe Vanille ispind m. chokolade-nødder	1,00
Bæger, Vanille og Jordbær	1,00
Isvaffel m. chokoladeovertræk	1,00
Dessert is, Vanille og Nougat ½ liter	2,60
Riblet Jordbær-Vanille is ½ liter	3,00
Dessert is, Vanille og Nougat ¼ liter	5,20
Cassata Dessert is 0,72 liter	5,85
Danefrost Dessertis ¾ liter	7,35
Danefrost Fest is 1 ¼ liter	9,95

-OG DIVIDENDE OVENIKØBET

BRUGSEN

godt være for små eller for ringe behandlet til, at resultatet bliver godt. I salgets „rangliste“ kommer frugt og grønt ind som nummer to efter fjerkræ. Resten af salget dækkes af fisk, kød, dessertis og færdigretter.

Dybfrost har fremmet forbruget af fisk her i landet. Det var tiltrængt. Danskerne har altid være sløje fiskespisere til trods for, at vi i farvandet omkring vort land har verdens bedste fisk. I årevis har fiskehandel og ernæringsfolk talt for, at vi skulle spise mere fisk. Det er jo et meget fint næringsmiddel, og dertil er de bedste fisk: sild og makrel, *billig mad*.

Først da dybfrossen fisk kom på markedet, steg forbruget af fisk. Dette skyldes blandt andet, at dybfrossen fisk er *benfri* og *renset*. Den er lige parat til at komme på panden eller i gryden.

Dybfrossen fisk kan konkurrere prismæssigt med fersk fisk, fordi industrien kan købe fisken på de tidspunkter i sæsonen, hvor tilførslerne er store, og prisen derfor er den rigtige.

I 1965 kom som nævnt den nye lov om dybfrost, der bl. a. tillod salg af kød, pålæg og færdige middagsretter fra supermarkeder og andre detailbutikker, når visse krav fra sundhedsmyndighederne var opfyldt. Ifølge den gamle – nu ophævede – lov måtte kød og kødvarer kun sælges fra butikker med viktualie- eller slagteafdeling.

Denne liberalisering af dybfrosthandelen er en stor fordel for forbrugere, der har langt til slagter eller er hæmmet af en for knap indkøbstid.

Også færdigretter er der god brug for – ikke mindst for den udeerhvervende, for ældre og enlige, eller når sygdomsperioder indtræffer.

Nyt i brugsens frysedisk

Brugsens frysedisk er fyldt op med *Danefrost*-varer i stort udvalg. Endnu venter enkelte brugsforeninger på sundhedsmyndighedernes godkendelse for at kunne forøge udvalget med dybfrosset kød, men i løbet af kort tid vil alle de brugsforeninger, som ønsker at have salg af dybfrosset kød, være med.

Danefrost-kødsortimentet omfatter allerede cirka tolv forskellige varer. Danefrost-middagsretter er otte i tal, og af Danefrost-pålæg findes seks forskellige slags.

Danefrost-leverandørerne af kød og kødvarer hører til de bedste blandt slagterierne. Ingen kødvarer eller middagsret kommer i brugsens frysedisk, før prøver af varen har været i FDBs prøvekøkken. *Dér* undersøges varerne. Prøvekøkken skal godkende kvaliteterne samt for middagsretterne også smag, konsistens og udseende. Holdbarhedsdatoer fastsættes ud fra forsøg, som foretages dels af FDBs central-laboratorium, dels af prøvekøkkenet.

✿ Danefrost-kødvarers seneste nyheder er panerede svinekoteletter, panerede krebinetter samt hamburgers, som supplerer det kendte sortiment af hakket kød, forskellige pølser, lever m. m.

❁ **Danefrost-middagsretter** omfatter blandt andet for-stegte frikadeller uden sovs, millionbøf, hakkebøf med løg, kødboller, kød- og melboller samt svinelever i skiver.

❁ **Danefrost-pålæg**, dybfrosset og vacuum-pakket, er også en nyhed. Indtil videre fås – foruden de gængse pålægspølser i skiver – også hamburgerryg og en færdig leverpostej, som allerede er berømt for sin udsøgte kvalitet.

Man kunne forvente, at disse delvis- eller færdigtillberedte varer ville være forholdsvis dyre. Men takket være den store og gennem-rationaliserede produktion er det muligt at sælge Danefrost-varer til endog meget rimelige priser, når det tages i betragtning, at

★ *der intet svind er på varen,*

★ *alt det forberedende arbejde er gjort.*

Eksempelvis kan nævnes, at fire panerede krebinetter (340 gram) koster cirka 3,98. Danefrost-svinelever i skiver (500 gram) koster cirka 4,58. Ti for-stegte frikadeller (315 gram) koster cirka 4,38. Danefrost færdig leverpostej i alubakker (240 gram) koster cirka 2,18. Danefrost hakkebøf med løg (500 gram) koster cirka 4,58. (Priserne er fra maj).

*Kan husmødre
ikke lide at lave mad?*

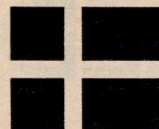
Ti år har været nok til at give dybfrost en ikke lille plads i mange menneskers daglige forbrug. I det kommende tiår bliver behovet mangedoblet. Udvalget bliver stedse større, tilpasset tidens krav, og industrien vil fortsat sikre kvalitetsvarer ved streng kontrol gennem alle frysekædens led.

Kun det sidste led lader sig ikke kontrollere. Det er forbrugeren. Endnu er langtfra alle forbrugere klar over, hvor vigtigt det er, at emballagens anvisninger om optøning, opbevaringstemperatur og opbevaringstid må overholdes, hvis ikke hele det forudgående arbejde med at levere de dybfrosne varer i topkvalitet, skal være spildt.

Ved et årsmøde i maj for det danske dybfrostinstitut udtalte direktøren for den tilsvarende svenske institution, at ingen skulle bilde ham ind, at husmødre havde særlige betingelser for at kunne lide at lave mad. Derfor ville dybfrosne færdigretter og andre former for færdigretter blive fremtidens løsen – for husmødre er ikke konservative.

Nej, husmødre er hverken mere eller mindre konservative end alle andre. Men det er heller ikke konservativt at kunne lide at lave mad. Ligegyldigt hvor god industrimad bliver, kan den aldrig blive som individuelt tilberedt mad. Jo mere industrimad vi fortærer, des mere interesserede vil vi blive i selv at lege med, når fritiden tillader det. På den anden side vil de arbejdslettelser, madindustrien tilbyder med før-tilberedning af råprodukterne, friste hele familien til at tage del i den højere kokekunsts udøvelse. For når industrien har gjort det grove, gør vi gerne det sjove.

EN IDE BLI'R
100 ÅR

Brugsen - idag som dengang - en ven i købet

Den smagfulde,
milde COMTESSE –
en god
»selskabsdame« overalt!

Comtesse Mini, 50 stk. i kasse – kr. 23.00
Fås også i blikæske à 20 stk. – kr. 9.20
Æske à 10 stk. – kr. 4.60

Comtesse Cigarillos, 50 stk. i kasse – kr. 26.00
Fås også i blikæske à 20 stk. – kr. 10.40
Æske à 10 stk. – kr. 5.20

Comtesse Cerutter, 50 stk. i kasse – kr. 34.50
Fås også i kasse à 25 stk. – kr. 17.25
Æske à 10 stk. – kr. 6.90

-OG DIVIDENDE OVENIKØBET

BRUGSEN

DE HUNDREDE ÅR

1866

Med pastor *H. C. Sonne* som formand stifter 109 personer den 17. juni *Thisted Arbejderforening*, den første danske brugsforening efter de engelske Rochdale-principper for andels-samarbejde.

1867

Pastor Sonnes pjece *Om Arbejderforeninger* giver stødet til oprettelse af brugsforeninger.

1870

I tidsskriftet *Arbeideren* foreslår formanden for Tømmerup brugsforening, gdr. *V. Holm*, at brugsforeninger går sammen for at foretage fællesindkøb.

1871

32 brugsforeninger stifter *Fællesforeningen for Danmarks Huusholdningsforeninger*. Pastor *Sonne* bliver formand.

1883

Uddeler *Severin Jørgensen*, Vester Nebel ved Kolding, begynder fællesindkøb for nabo-foreninger, indbyder alle brugsforeninger til at være med.

1884

På et møde i Roskilde stiftes af sjællandske brugsforeninger *Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger*. Folketingsmand *Hans Dønnergaard* (formand for Østed brugsforening) bliver formand.

1886

Hans Dønnergaard søger på et møde i Århus at få jyske brugsforeningers tilslutning til den sjællandske fællesforening og dermed en landsdækkende fællesforening. Modstanden ledes af *Severin Jørgensen*, tanken betegnes som urealisabel.

1887

Det vedtages på et brugsforeningsmøde i Silkeborg at oprette en jydsk fællesforening, så snart tres brugsforeninger har indmeldt sig.

1888

Fællesforeningen for Jyske Brugsforeninger stiftes med *Severin Jørgensen* som formand og friskolelærer *Eskesen* som forretningsfører.

1889

Der opstår uro omkring den sjællandske fællesforenings ledelse. *Hans Dønnergaard* afløses som formand af *Hansen-Ølstykke*.

1894

Severin Jørgensen udsender *Haandbog for Brugsforeninger*.

1895

Forhandlinger mellem den jyske og den sjællandske fællesforening resulterer i sammenslutningen: *Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger*.

1896

FDB begynder virksomheden 1. januar i lokaler på Vesterbro i København. Af 750 brugsforeninger er 300 med. Omsætningen i første virksomhedsår bliver 4,2 mill. kr.

1900

FDBs omsætning runder ti millioner kroner. * FDBs første produktionsvirksomhed (chokolade og sukkervarer) går i gang i Kolding.

1901

Tobaksfabrikanter nægter sædvanlig grossist-rabat til FDB, som køber en tobaksfabrik i Esbjerg for at have egenproduktion af tobaksvarer.

1903

„Petroleumskrigen“ bryder ud. (Se forstander *Arnfreds* artikel side 6-7).

1906

Sammen begynder FDB og DLF (Danske Landboforeningers Frøforsyning) deres skelsættende samarbejde om avl og forhandling af frø. * FDBs sæbefabrik begynder virksomheden i Viby ved Århus. Sidenhen kan andre produktionsvirksomheder opføres på det store areal.

1908

FDBs hovedkontor og lagre rykker ind i et til formålet opført kompleks på Islands Brygge i København. Komplekset omfatter to lagerbygninger og én kontorbygning.

1910

„Cementkrigen“ begynder. (Se forstander *Arnfreds* artikel side 6-7).

1914

L. P. Broberg afløser *Severin Jørgensen* som formand for FDBs bestyrelse.

1916

16 brugsforeninger i hovedstadsområdet sammensluttet til *Hovedstadens Brugsforening*. * Øtoftengård ved Tåstrup indrettes som forsøgs-gård.

1918

Nordiske brugsforeningsfolk samles i Oslo, vedtager at oprette *Nordisk Andelsforbund* som fælles indkøbskontor for oversøiske produkter. Virksomhedens hovedkontor henlægges til København under ledelse af direktør *Frederik Nielsen*, FDBs kolonialafdeling.

1921

I en for landet vanskelig økonomisk tid fejrer FDB 25 års jubilæum. Omsætningen er nu 175 kr. * Til betjening af brugsforeningerne i Sønderjylland opretter FDB efter genforeningen en afdeling i Sønderborg.

1926

Delegerede fra brugsforeninger samles på Ryslinge Højskole, drøfter fremtidsforhold og går bl. a. ind for en intensivering af oplysningsarbejdet.

1928

Første nummer af *Brugsforenings-Bladet* (nu *Samvirke*) udkommer som et af de første resultater af Ryslinge-mødet. * Brugsforeningsstatistikken udkommer for første gang.

1929

Til at varetage eget byggeri og for at rådgive brugsforeningerne opretter FDB et arkitekt-kontor.

1931

FDB køber en dampmølle i Vejle. Herigennem vil brugsforeningerne blive forsynet med mel og gryn.

1932

Den til formålet opførte Andelsskole ved Midelfart modtager sit første hold elever.

1936

FDB nedsætter et oplysningsudvalg. * Revisionstjenesten effektiviseres. Der ansættes 12 kredsrevisorer.

1937

N. C. Poulsen afløser *Broberg* som formand for FDBs bestyrelse. Den forretningsmæssige ledelse af FDB underlægges *Frederik Nielsen* som førstedirektør.

1940

Som følge af besættelsen aflyses årets generalforsamling i FDB. Kredsmoderne får myndighed til at godkende beretning og regnskab.

1941

For at bidrage med råstoffer til dækning af landets forsyning med tekstiler opretter FDB et hørskatteri i Viby J. * Det danske Forlag udsender sin første bog.

1943

Der stiftes en arbejdsgiverforening for brugsforeninger.

1944

Danske håndlangere for den tyske besættelsesmagt udfører bombeattentater mod FDB afdelingerne i Århus, Horsens, Kolding.

1946

Underdirektør i prisdirektoratet, cand. polit. *Ebbe Groes* ansættes, 36 år gl., som direktør i FDB. * Som datterselskab af FDB etableres en konservesfabrik i Svendborg.

1948

Andels-Teatret stiftes for dermed at bringe god teaterkunst ud til alle egne i landet.

1949

Første danske selvbetjeningsbutik åbnes af brugsforeningen i Esbjerg.

1950

Varehuset *Anva* åbnes i København af FDB, HB og sjællandske brugsforeninger. * Egnssamarbejde nævnes som en anvendelig fremgangsmåde i brugsforeningernes strukturrationalisering.

1951

M. Refsgaard-Thøgersen, Randers, afløser *N. C. Poulsen* som formand for FDBs besty-

relse. * *Ebbe Groes* tiltræder som førstedirektør og afløser *Frederik Nielsen*.

1953

Danmarks brugsforeninger har nu over en halv million medlemmer. * Ved et møde på Andelskolen udtaler *Ebbe Groes*, at brugsforeningerne bør søge sammen i frivillige kæder.

1955

I Islev ved København åbner *HB* et supermarked, en butikstype, der betegnes som den mest moderne i Danmark.

1956

Professor, dr. oec. *P. Nyboe Andersen* afløser *Refsgaard-Thøgersen* som formand for *FDBs* bestyrelse. * *FDBs* ledelse vedtager, at der i de nærmeste år opføres syv centralafdelinger til afløsning af ialt 16 afdelinger og lagre.

1958

Magasin *Anva* rykker ind på *Vesterbro* i København under store forhold i en bygning, der hidtil har været restaurant *National-Scala*. * Der åbnes brugsforeningsvarehuse i *Esbjerg*, *Rønne*, *Nakskov*.

1959

Holbæk brugsforening optages i *HB* som første led i den senere *HB-kæde*. * I *Odense* tager *FDB* sin første nye centralafdeling i brug.

1960

De enkelte brugsforeningers regnskaber kan nu blive ført af regnskabscentraler, indrettet ved centralafdelingerne.

1962

Et dobbelt-supermarked, en helt ny og revolutionerende butikstype, tages i brug af *HB* i *Frederikssund*, typen betegnes *Comus*. * Det kooperative foretagende *Nordiske Oliekonsumenters Indkøbsforening (OK)* dannes med *FDB* som en af de tre stiftende parter.

1963

Nyboe Andersen udtaler, at *Danmarks Brugsforening* kan være endemålet for brugsforeningernes strukturændringer. * Til udvidelsesformål køber *Anva* et naboareal, på hvilket bl. a. cirkusbygningen ligger.

1964

Et af *FDB* nedsat udvalg afgiver en betænkning, hvis titel og perspektiv er: *Vejen til Danmarks Brugsforening*. * *FDB* tager imod de første brugsforeningers indmeldelse i den frivillige kæde. * *FDBs* hovedsæde flyttes til en nyopført administrationsbygning i *Herstedvester*.

1965

Tillidsmedlemmer indkaldes til den første brugsforenings-kongres. I en resolution udtaler kongressen sig positivt for *Danmarks Brugsforening*.

1966

Den danske brugsforeningsbevægelses hundredår. * Den frivillige kæde tæller langt over halvdelen af landets brugsforeninger. * *HB-kæden* omsætter i år for godt en milliard kroner og fremlægger planer om indretning af ialt 50 *Comus-butikker* inden 1970.

Brugsforenings-apotek med selvbetjening

En særpræget udløber af andelsbevægelsen, som endte i Højesteret

I 1886 idømte højesteret fem brave, vestjyske borgere hver en bøde på 200 kr. – en betydelig sum dengang. En sjette kom endda i fængsel. Hvis ikke myndighederne havde været så uforstående, ville en gruppe borgere i de to vestjyske sogne *Thistrup* og *Horne* måske i dag være blevet betragtet som pionerer indenfor brugsforeningsbevægelsen. De oprettede nemlig et apotek på brugsforeningsbasis, og de var desuden så langt forud for deres tid, at de lod det fungere efter selvbetjenings- eller i alt fald selvvalgsprincippet.

Den gik altså ikke, men hvad man ellers vil mene om tanken, så var den dog så original, at den er værd at bringe i erindring i brugsforeningsbevægelsens hundredår.

Hvor vidt de pågældende vestjyder følte sig som banebrydere, ved man ikke. Den eneste skildring af brugsforeningsapotekets historie, vi har kunnet finde, er et par knastørre protokollater fra *Viborg Landsloveret* og *Højesteret*. Selv af disse guldne referater fremgår det tydeligt, at der har været skoleda andelsfolk med i foretagendet, og at man gik frem efter et kendt og prøvet skema, da man traf beslutningen om starten ved et møde med en gruppe af sognenes beboere.

Der blev valgt en bestyrelse bestående af fem ansatte mænd med maler *Hans Jensen* som formand, andels-indskuddet sættes til 2 kr., det fastsloges, at alle kunne blive medlem, at der skulle holdes generalforsamling hvert år i april, at lageret skulle kontrolleres af bestyrelsen fire gange om året, at uddeleren skulle have halvdelen af overskuddet og resten

gå tilbage til medlemmerne o. s. v. Det var kort sagt en ganske almindelig, jysk brugsforening, man oprettede – lige bortset fra, at den kun skulle handle med medicin.

Nærmere bestemt skulle det være homøopatisk medicin. Dette var ikke helt så aparte et medikamentvalg i 1880'erne, som det ville være for de fleste i vore dage. Den homøopatiske lære var forholdsvis ny i Danmark dengang, men havde allerede vundet ikke så få tilhængere (skønt den blev stærkt kritiseret fra videnskabeligt hold). I mange lande, også Danmark, oprettedes homøopatiske apoteker og hospitaler, ligesom adskillige praktiserende læger anvendte homøopatiske kure. For dem, der ikke havde en sådan service indenfor rækkevidde, drev udenlandske foretagender en omfattende postordre-forretning.

Den nystiftede forening i *Horne-Thistrup* foretrak som engros-leverandør det autoriserede homøopatiske centralapotek i *Leipzig*. Gårdejer *Burgdorf*, der blev ansat som uddeler, stillede lokaler til rådighed i sin gård i *Krarup* og kunne efterhånden mønstre et ganske velassorteret varelager: 142 forskellige slags medicin.

Desuden anskaffede foreningen nogle lægebøger. Ved at læse i dem fandt medlemmerne selv ud af, hvilken slags medicin de (eller deres pårørende) havde brug for. Uanset sygdommens og medicinens art gjaldt der en enhedspris: 1 kr. pr. portion.

Blandt de sygdomme, for hvilke folk søgte hjælp i den homøopatiske brugsforening, nævner retsprotokollen *kjertelsyge*, *nerve- og hjertesyg-*

domme, *rheumatisme*, *gigt*, *hovedpine*, *tandpine*, *forkølelse*, *hoste*, *mavekrampe*, *mavekatarrh*, *mavesvækkelse*, *tunghørighed* og *andre øresygdomme m. m.*

Den senere undersøgelse var ikke i stand til at påvise, at medicinen havde voldt direkte skade. Om den *hjalp*, er der heller ikke bevist noget om, men det mente de syge åbenbart. I løbet af et halvt år nåede foreningen et medlems-tal på 233 husstande – en langt hurtigere vækst end de fleste ordinære brugere kunne opvise. Hvad omsætningen angår, oplyses kun, at den var *meget stor*, og at hovedparten af medlemmerne alene indenfor dette halvår havde fået udleveret medicin.

Horne-Thistrup-beboernes friske initiativ imødekom altså et udtalt forbruger-behov. Men datidens autoriserede apotekere var meget ømme over deres privilegier. Blot at handle med f. eks. engelsk lakrids, salmiakspiritus eller pebermyntevand var dengang nok til at skaffe en detailhandler en bøde, hvis den lokale apoteker opdagede det.

Da det rygtedes i købstaden, hvad der foregik i *Horne-Thistrup*, blev der rejst sag mod bestyrelsesmedlemmerne og uddeleren i andelsapoteket. Det arbejdede ufortrødent videre, men så beslaglagde politiet varelageret. Med bøder til bestyrelsesmedlemmer og en måneds simpelt fængsel til uddeleren satte højesteret punktum for dette kuriøse kapitel af andelsbevægelsens historie.

VI SER INDENFOR...

Under mottoet: „Gør vejen kort mellem producent og forbruger“ oprettede FDBs forløber, den jydsk fællesforening allerede i 1888 et beskedent kafferisteri i Kolding. Det blev begyndelsen til FDBs mange og store fabrikker, der i dag producerer en lang række af Brugsens kendte mærkevarer – ikke blot til Danmark, men til hele Norden. I små glimt fortælles her om nogle af disse virksomheder.

MASKINERNE HAR GJORT CIGARERNE BEDRE

CIGARER i dag er ikke, hvad de tidligere var! Det er en påstand, som man ofte hører cigarrygere udslynge.

FDBs tobaksfabrik i Esbjerg indrømmer påstandens rigtighed, men skynder sig at føje til: *de er nemlig i dag bedre, end de tidligere var!* Tidligere håndrullede cigarer med den berømte havannapynt er i dag en saga blot. Mange mente, at noget meget værdifuldt gik tabt med opgivelsen af dette håndarbejde, men det har vist sig ikke at være tilfældet, for de maskinfremstillede cigarer og cerutter er betydeligt mere ensartede end de tidligere håndfremstillede.

Vore salgstal – fortsætter Esbjerg Tobaksfabrik – viser, at den overgang til maskinfremstilling, der er sket gennem de senere år, har været rigtig. Priserne har kunnet holdes nede på et rimeligt niveau, takket være salgsmæssig fremgang har vi stort set kunnet opretholde beskæftigelsen. Men hvad det ville have betydet prismæssigt og omsætningsmæssigt, hvis vi ikke var slået ind på denne maskinelle udvikling, tør vi ikke tænke på.

MELET SOM „BÆRER“ AF STØRRE SUNDHED

HVORDAN kan det være, at mel er tilsat visse stoffer? Husmødre, der læser, hvad der står på emballagerne fra *Veje Dampmølle*, vil vide, at hvedemelet er tilsat B₁- og B₂-vitaminer samt kalk og jern.

Er melet da ikke godt nok fra naturens side? Jo, absolut! Landets sundhedsmyndigheder har imidlertid forlængst fundet ud af, at det ville være gavnligt for folkesundheden, hvis man kunne øge det enkelte menneskes tilskud af visse

stoffer, og man så sig derfor om efter en „bærer“ af stofferne – en „bærer“ som med størst mulig sikkerhed nåede ud til alle kredse af befolkningen uanset levestandard og geografisk placering.

Og det blev hvedemelet, man valgte som „bærer“, fordi man er sikket på, at alle danskere daglig konsumerer et vist kvantum under en eller anden form, og derfor tilsættes alt hvedemelet ifølge lovbestemt gørelse fra indenrigsministeriet de nævnte stoffer. Og det gæl-

EN GOD STOL GÅR IKKE AF MODE

HVAD forstår man ved en moderne stol? Det er nok et af de spørgsmål om smag, hvorom enighed aldrig kan opnås. Men ser man på de erfaringer, som FDBs stolefabrik i Tarm har indhøstet, er det tydeligt, at en overvejende part af forbrugerne holder fast ved møbel-typer, der udmærker sig ved enkelhed og kvalitet. Fabrikken fremstiller den dag i dag stole og borde, der blev konstrueret sidst i 40'erne, og de er stadig nogle af fabrikkens mest solgte varer. Det gælder for eksempel Børge Mogensen's spisebord og -stole med flettede sæder, og det gælder Hans Wegner's gyngestol. De lette pindestole er også eksempel på en vare, der produceres år efter år og stadig modtages med interesse.

Det er møbler, om hvilke det gælder, at de er gennemtænkte i deres løsning; at materialerne er rigtigt valgt og dimensionerede, og at fremstillingen til mindste enkelthed er planlagt og gennemprøvet.

For forbrugerne er dette et betydeligt gode. De får i deres hjem ikke blot møbler, der er tidløse. De får også kvalitet i både kunstnerisk forstand og i fremstillingen – og de får samtidig billige møbler, fordi den store og rationelle fremstilling gør, at produktionen ikke er så sårbar over for de stigende omkostninger.

der, uanset om melet sælges direkte til husmoderen, eller om der er tale om bageri- eller industri-mel, som finder vej til forbrugers bord i form af færdigbagt brød og kage.

Det er i øvrigt betragtelige kvantiteter, der via brugernes egen møllervirksomhed, *Veje Dampmølle*, når frem til Danmarks spisebord. Sidste år formåede møllen således over 50 millioner kg korn – svarende til cirka 3500 jernbanevogne – at 15 tons. Den væsentligste part af denne mængde anvendes til fremstilling af brugsens kvalitetsprodukter *Safir mel* og *Davre havregryn* (der i øvrigt også er beriget med sundhedsbefordrende tilskudsstoffer).

Mange i sving for at prøvesmage Cirkelkaffe

MERE end 9 millioner kg rå kaffebønner vandrede i løbet af 1965 ind i FDBs to store kafferisterier i Herstedvester og Kolding, før igen otte millioner kg Cirkelkaffe via brugerne nåede ud til forbrugerne og blev til rundt regnet 1150 millioner kopper Cirkelkaffe, som rundt i hjemmene blev nydt i bevidstheden om, at den kop blå Cirkel, som blev brygget umiddelbart efter det nye års indtræden, var af nøjagtig samme kvalitet og smag som den, der 364 dage senere blev serveret for familie og venner.

Bag denne ensartethed i kvalitet og smag, som må være et absolut forlangende hos forbrugerne, ligger selvfølgelig et omfattende kontrolarbejde. Langt de fleste kaffepartier indkøbes på basis af aktuelle prøver, og på sin vandrings fra produktionslandet og indtil den havner i brugerne kontrolleres kaffen gang på gang.

Allerede ved afskibningen sendes pr. luftpost prøve af det afskibede parti. Ved ankomsten til dansk havn trækkes nye prøver, som smages for at sikre, at det hjemkomne nu også svarer til det købte. Derefter fordeles kaffen til risterierne, hvor man atter prøvesmager for at vurdere de forskellige partiers egnethed til at indgå i Cirkelkaffeblandingerne.

Efter ristningen føres igen skarp kontrol med tilhørende prøvesmagning såvel på hvert af risterierne som risterierne imellem af dagens produktion, således at kvaliteten ikke blot er helt i orden, men også ganske ens, enten den så kommer fra Herstedvester eller Kolding.

Så først er der „grønt lys“ for pakning og ekspedition ud til brugerne, hvis medlemmer altid kan stole på Cirkelkaffens kvalitet og smag. Virkelig alle tiders kaffe!

„FRITID“ PÅ DÅSER ER EN BILLIG VARE

I EN af landets smukkeste egne ligger *Svendborg Vin-kompagni* med undertitlen – og måske bedre kendt som – *Svendborg Konserverfabrik*.

Placeringen i Svendborgs nordre ende blev valgt, fordi den var hensigtsmæssig. Tilpas nær ved arbejdskraften og samtidig velbeliggende for tilgang af råvarer – hvilket er såre vigtigt for en virksomhed, der oparbejder friske grøntsager og frugter.

Der skal nemlig være det kortest mulige tidsinterval, fra høstmaskiner eller hænder har høstet afgrøden, til den befinder sig i konserveret tilstand, enten det nu er i form af saft, marmelade, dåsevarer eller dybfrost – Svendborg Konserverfabrik spiller jo på hele klaviaturet.

Oprindelig produceredes dåsevarer i grønt og frugt samt frugtvin. Senere – det var i 1957 – kom Danefrost-produkterne i grønt og

frugt til, og som sidste udvidelse: al FDBs import af vin, spiritus og likører, hvorved omsætningen i 1965 kom op på over 52 millioner kr., hvilket var en stigning på 11 millioner kr. i forhold til året før.

Når afsætningen vokser så galopagtigt, må nogle af årsagerne søges i husmødrenes ønske om arbejdslettelser i madlavningen og i den kendsgerning, at produkterne inden for grønt- og frugtkonserves på grund af en

meget stærk rationalisering har kunnet holdes på et lavt prisniveau – et niveau der ikke siden krigen har vist nævneværdige prisstigninger!

Man ser disse rationaliserings-foranstaltninger allerede i markarbejdet, hvor nu *spinat* og *bønner* høstes med maskiner, *gulerødderne* optages maskinelt, og *ærter* høstes og tærskes af mejetærskere.

Også *bærplukning* pr. maskine er man ved at gå over til. Maskinerne har været vist i dansk TV, og med den udvikling, der er

sket på arbejdsmarkedet, kan man godt sige, at uden maskiner til at plukke bær vil det ikke fremover blive muligt at stille de lækre retter af grønt- og frugtkonserves på bordene.

Også inde i fabrikken overtages meget af arbejdet af maskiner. Et af de produkter, der de senere år har taget et vældigt opsving, nemlig *rødkål* på dåser, laves nu på en sådan automatiseret „linje“, hvor kålen bogstavelig taget proppes ind i den ene ende og kommer ud som færdigvare i den anden ende!

Nu bliver margarinen endnu bedre

FRU HANSEN skal netop til at åbne for en pakke FDB-margarine, da hun pludselig kommer til at tænke på, hvor mange hænder hendes margarine kan have passeret under den komplerede fremstilling.

Hvis hun tænker på selve margarinen – det, der ligger inden i papiret – er svaret let. Det er nemlig: *nul!*

Fra råvarerne kommer til FDBs margarinefabrik i Viby ved Århus, til de forlader fabrikken som en færdigvare, indpakket i folie eller i bægere, har automatik ordnet alt. Og ikke alene har ingen menneskehånd været i berøring med margarinen; hele produktionen finder sted i et system af rør og lukkede beholdere, således at luften i og omkring fabrikken og dermed også de urenheder, der uvægerligt findes i luften i dag, er lukket ude fra systemet. I øvrigt passerer luften i fabrikslokalerne bakteriologiske filtre, inden den går ind i lokalene.

I løbet af sommeren føjes et stort, nyt led til fabrikations-systemet, idet FDBs margarinefabrik får eget spiseolieraffinaderi. Margarine sammensættes af en lang række vegetabiliske og animalske fedtstoffer, og det er af stor betydning for margarinenes smag og holdbarhed, at disse fedtstoffer er så friskrafinerede som muligt på det tidspunkt, hvor de indgår i margarinefremstillingen. Dette opnås naturligvis bedst, når man selv kan raffinere olierne i stedet for at skulle aftage dem fra fjernere liggende oliefabrikker, og den

Ristning af kakaobønner. Det er spændende at se og smage kakaobønnerne, før de bliver til chokolade.

Pariserlinser er en populær vare. Her ser man en håndfuld af de halvfærdige linser ved kedlerne.

MED SKOLEBØRN PÅ RUNDTUR I CHOKOLADE-EVENTYRLAND

KOLDING har for de yngre årgange, der besøger byen, to store attraktioner: Koldinghus slotsruin og Kolding Fabrikker. Rundt regnet 5000 skolebørn

aflægger hvert år besøg på FDBs fabrikker, og det er børn i alle alderstrin. Der er ældre elever, som i forvejen i skolen har lært om fremstilling af

kvalitetsforbedring, der bliver en følge af oprettelsen af FDBs spiseolieraffinaderi, vil kun kunne glæde fru Hansen. Bortset fra det rent kvalitetsmæssige er det naturligvis en fordel, bl. a. økonomisk, at FDB også behersker dette led i kæden fra råvare til færdigvare.

FDBs margarinefabrik kunne i 1965 tegne sig for en pæn produktionsfremgang. Der fremstilledes ialt næsten 18 mill. kg bordmargarine, hvilket er 27,1 pct. af hele landets produktion imod 25,9 pct. i 1964.

FDBs fabriksanlæg i Viby omfatter mange andre produktioner end margarine. På *Reb- og Høstgarnsfabrikken* fremstilles således ikke mindre end halvdelen af hele landets forbrug af høstbindegarn; *sæbefabrikken*s vigtigste produkter er Nurén opvaskemiddel, Super Blenda vaskepulver, NAP og

Lena sæbespån samt Regina toiletsæbe. Det er bemærkelsesværdigt, at trods vaskepulverbranchens hårdhændede reklamekonkurrencer er salget af Super Blenda sidste år steget med 15,7 pct. Omkring 80 procent af denne vare sælges i de økonomiske 3 kg-poser.

Fra den kemisk-tekniske fabrik er Topping og Purgin landskendte mærkevarer. Blandt de talrige andre artikler spiller toiletartikler og skosvarte en meget stor rolle – ikke mindst forårsaget af en stærk udbygning af det nordiske produktionssamarbejde, som på cirka fem år er opbygget til at blive en betydningsfuld faktor. Dinar skocreme er således omtrent enerådende i de norske brugsforeninger, og salget af Helena Hektor-produkterne er en fastslået nordisk succes.

kaffe, chokolade og kakao, og som nu skal se det i praksis. Måske for bagfter at skrive stil om besøget.

For de yngre elever står besøget på fabrikkerne som en invitation til eventyrland. Tænk at være omgivet af så megen lækker chokolade, dejlige bolsjer, negerkys, pålægschokolade, og hvad der nu ellers fremstilles.

Noget af det første, disse børn plejer at spørge damerne ved maskinen om, er da også: *Må I spise alt det, I vil?* Og så skal man pludselig til at snakke nationaløkonomi med børnene – fortælle dem, at der er noget, som hedder toldvæsen og afgifter til staten, og at sådan noget rammer hvert eneste stykke, uanset om det er helt eller kun halvt færdigt. Og så forstår børnene også, at heller ikke de må snuppe noget undervejs. De kommer dog ikke til at gå tomhændet hjem!

Børnenes interesse er i øvrigt vidt-spændende. De spørger, hvad damerne tjener, hvor mange timer der arbejdes om ugen, hvordan man får det hvide i negerkysene ind i chokoladeskallen, hvordan man laver striber i bolsjerne, hvad maskinerne kan producere osv.

Da et hold skolebørn fik at vide, at maskinen, der laver pålægschokolade, kunne fremstille 96 millioner enkeltstykker om året, svarede en dreng rask: *Dem ku' jeg da sagtens spise!* Hvorpå han med et grin føjede til: *Hvis bare jeg fik 100.000 år til det, for jeg spiser nemlig tre stykker om dagen!*

Samvirke

39. årgang

Chefredaktør: EGGERT NIELSEN, ansvarshavende

Medarbejdere: Bodil M. Begtrup, Kaj Christiansen og Egon Rasch

Otto Riis, redaktionschef

Redaktionens adresse: Roskildevej 65, Albertslund

Telf.: 64 88 11, udenbys: (01) 64 88 66

Udgiver: Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger

Tryk: Egmont H. Petersen, Gutenberghus

Samvirke påtager sig intet ansvar for manuskripter, fotografier og tegninger, der uopfordret indsendes

HVIS JEG IKKE FÅR EN NY HAT, SIGER JEG IKKE ET ORD I EN HEL UGE!

-DET KÅ'DU DA IKKE MENE?

-SÅ SKAL DU BESTEMT HELLER IKKE HA' EN NY HAT!

perle i pipen
gir perle-humor

kr.4,30
Finskåren kr.4,40

EN IDE BLIR
100 ÅR

Den første Brugsforening åbnede i Thisted
for 100 år siden. I dag er 1/3 af Danmarks
husstande medlem af en Brugsforening!

ET GODT STYKKE ARBEJDE

– bliver endnu bedre, når De ikke
behøver at skåne tøjet. Når der står
SLIDMAND på, er kvaliteten simpelt-
hen den bedste, De kan få.

SLIDMAND arbejdstøj er gennem-
arbejdet; behageligt at arbejde i –
og velsiddende.

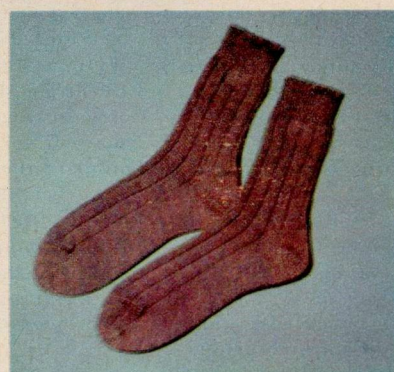
SLIDMAND arbejdstøj er syet med
tre-nålssømme, og der er dobbelt
bund i alle lommer. Det holder!

SLIDMAND arbejdstøj er 4 F-mærket
og sanforiseret – og der er tre gode
farver at vælge mellem: Blå, khaki
og petrol.

Benklæder, livvidde 76–112 cm **35,85**

Jakke, brystvidde 92–120 cm .. **35,85**

Battlebluser,
brystvidde 84–116 cm **35,85**

Et nyt skud på SLIDMAND-stammen
er de meget slidstærke SLIDMAND
arbejds-sokletter. De er fremstillet i
uld/nylon. 4 F-mærket kvalitet i stør-
relserne 10½–12 ..... kr. **8,95**

slidmand
ARBEJ DSTØJ

BRUGSEN